

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/Croatica.69.11>

UDK: 821.111(73).09"17/18"

Primljen: 5. V. 2025.

Prihvaćen: 19. IX. 2025.



PRIPOVIJESTI IZ BERBERSKOG ZATOČENIŠTVA I RANI AMERIČKI NACIONALNI IMAGINARIJ

Jelena Šesnić

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

jsesnic@m.ffzg.hr

ABSTRACT

BARBARY CAPTIVITY NARRATIVES AND THE EARLY AMERICAN NATIONAL IMAGINARY

After winning independence from Britain, the newly constituted American nation found itself vulnerable to depredations of the Barbary corsairs in the Mediterranean, who used the backup provided by the Ottoman Empire or played European naval powers against one another. Thus the Barbary conflict, waged against the regencies of Algiers, Tripoli, Tunis, and Morocco became the first post-revolutionary war of American history and caused a tremendous interest as reflected in a number of texts from the early national period spanning the 1790s to the 1820s. The prevalence of the works of Barbary captivity, or white slavery, is shown on the examples of various genres used to analyze the cultural, political, and military conflict besetting the early nation, deploying the textual representations proffered in novels, dramas and comedies, and autobiographical and fictional narratives of the Barbary captivity as sources of heteroimages to supplement the nation's autoimages, especially in the case of its own, African (black) slavery. Our discussion aims at foregrounding the underappreciated importance of the genres of Barbary captivity, as an international topic, in the processes of early national consolidation, the rise of the public print sphere and a national literary system. Our analyses point to the themes of intertextuality, generic fluidity, gender and class, the question of race and racialization, in the framework offered by the study of collective and national images in a comparative, transatlantic perspective.

Key words: Barbary captivity; print culture; genre; early U.S. national period; autoimages; heteroimages

1. UVODNE NAPOMENE: GDJE SU GRANICE NACIJE?

Rano američko nacionalno razdoblje, pri čemu podrazumijevamo vrijeme tijekom i poslije Revolucije kojom su se američke kolonije oslobodile britanske vlasti i uspostavile konfederaciju trinaest država (1776–1789), neizbježno je bilo obilježeno procesima definiranja i omeđivanja nacionalnoga identiteta poglavito u suprotnosti s jezično i kulturno dominantnim britanskim središtem. Historiografi kao i povjesničari književnosti navedenoga razdoblja ističu da postrevolucionarna Amerika pokazuje znakove „postkolonijalne” svijesti (Buell 1992) s obzirom na to da je jezično i kulturno gotovo istovjetna s još donedavno matičnom zemljom (Britanija), a politički i zemljopisno samosvojna i zasebna. Ovu nedoumicu i paradoks te nasušnu potrebu uspostavljanja međa ondje gdje ranije nisu postojale ili su se lako prelazile osobito osjeća kultura zadužena za proizvodnju autogenih i heterogenih predodžbi – kolektivnih slika o sebi i drugima kojima se nastoje ograditi i stabilizirati grupni identiteti.

Oslanjajući se na spoznaje imagologije, njezine književnopovijesne i književnoteorijske modele te uz pomoć kulturnopovijesnih pristupa, pokušat ćemo temeljem analize odabranoga korpusa tekstova iz ranoga nacionalnog razdoblja (od 90-ih godina 18. stoljeća do 20-ih godina 19. stoljeća) ukazati na neke osnovne principe i postavke oblikovanja američkoga nacionalnog imaginarija. Osobito ćemo se usredotočiti na tzv. „berbersku tematiku”, autobiografske i fikcionalne pripovijesti i drame vezane za kraći, ali intenzivni pomorski sukob i rivalstvo između tadašnje Unije i država ili provincija sjevernoga Mediterana koje su za svoj račun ili kao protektorati Osmanskoga Carstva ometale pomorski promet, napadale te pljačkale brodove i posade i putnike odvodile u ropstvo.¹ Napose je riječ o tadašnjim entitetima Alžiru, Maroku, Tunisu i Tripoliju (današnja Libija). Ovaj je sukob i u američkoj historiografiji i književnoj historiografiji (Baeppler 1999b: xi, xii, Blum 2003: 141, Ford 2006: 110, Voss 2006: 17) relativno slabo obrađivan (osim u specijalističkom interdisciplinarnom proučavanju ranoga nacionalnog razdoblja) te su još nedovoljno detaljno istraženi nje-

¹ Napomenimo da onovremena nomenklatura ne odgovara današnjim geopolitičkim kategorijama pa tako izraz „berberski” kao oznaku geopolitičkog statusa preuzimamo iz uvriježenog engleskoga termina „Barbary” kao oznaku za geokulturnu regiju današnje Sjeverne Afrike. Današnji naziv Berber u engleskome i hrvatskome jeziku označava specifičnu etničku i jezičnu skupinu koja nastanjuje Sjevernu Afriku. U raspravi imamo na umu prvotno značenje termina.

gova uloga i utjecaj što na tadašnju američku unutrašnju i vanjsku politiku što na – podsjećajući na naš primarni interes – kulturnu i književnu atmosferu mlade nacije. Nastojat ćemo pokazati kako „berberske pripovijesti”, odnosno narativni prikazi berberskoga zatočeništva sudjeluju u kreiranju „nacionalnoga značaja”, koji, kako sugeriraju imagološke postavke, ne treba shvatiti esencijalistički, nego, kao što sugerira Karl Ulrich Syndram, kao diskurzivnu formaciju, „tekstnu tradiciju” ili „kod” (2009: 71).² Usporednim analizama navedenih pripovijesti pripadnih različitim žanrovima nastojimo doprinijeti novim spoznajama o ovome intrigantnome, a slabije poznatome pisanom korpusu.

Uvidom u reprezentativna djela „berberske tematike”, međutim, daje se razabrati kako ovaj segment tekstualne proizvodnje, toliko specifičan za rano američko nacionalno razdoblje, ključno doprinosi autoimaginiranju i heteroimaginiranju, reprezentacijama odnosa između „mi” i „drugi” te tako presudno utječe na sadržaj ranih autopredodžbi i heteropredodžbi (Fischer [2009] ih naziva imagotipskim strukturama). Indikativno je, dakako, da se ovaj donekle zaboravljeni segment rane američke nacionalne povijesti rekonstruira u situacijama koje prigodno i površno podsjećaju na sukob između Zapada i Istoka, kršćanskih Europe i Amerike i islamskih država te time daju povoda za prigodničarske, bombastične i nepromišljene usporedbe ili tvrdnje, sugerirajući da bi prošla zbivanja analogno mogla objasniti današnja ili predvidjeti buduća događanja. Ne smatramo da je moguće ili uputno ovu tematiku istraživati isključivo zbog toga, no istraživanje je potrebno i korisno da bi se razumjeli dublji korijeni i dulja povijest nekih sadašnjih pretpostavki, primjerice orijentalističkih predodžbi u američkoj kulturi.³

² Syndram pojašnjava ključnu metodološku postavku imagologije: „Imagološke studije ne pokušavaju objasniti ili uputiti na hipotetički ‚karakter’ ili ‚temperament’ neke rase ili nacije, bilo na temelju književnih i nekih drugih izvora, već upravo suprotno, takvi pokušaji [...] sačinjavaju elemente diskursa koji imagolozi nastoje kritički analizirati. Imagološki teren je diskurs: imagolog/imagologija ispituje iskaze i tekstove i uzdržava se od prosudbi ili polemika s istinitošću tih tvrdnji – budući da su one [...] obično esencijalistička postvarenja” (2009: 75). Ipak, istinosna prosudba preduvjet je, primjerice, historiografski umjerenoga izlaganja ili argumenta pa tako ulazi i u dijapazon naše rasprave.

³ Ove se vrste usporedbi aktiviraju prigodom međunarodnih kriza koje uključuju SAD i Bliski istok ili druge međunarodne „islamske” aktere. Andrew S. Gross, međutim, nudi uvjerljive argumente u prilog tezi da je u srži ovih sukoba otpočetak bio komercijalni i politički interes, poput pristupa pomorskim trgovačkim rutama ili kontrole nad njima te otvaranje novih tržišta, a ne primarno religijske razlike. Time se može objasniti i (namjerna) nesposobnost velikih „kršćanskih” pomorskih sila da obuzdaju ili unište berbersko gusarstvo – naprotiv, strateškim

Nadalje, jedna od naših osnovnih teza u ovome propitivanju glasi: berberske teme i motivi u brojnim tekstovima i različitim žanrovima rane američke književnosti mogu nam poslužiti ne kao izvor pouzdanih podataka o ondašnjim berberskim narodima i pokrajinama, njihovim navikama i politikama (iako, dakako, ponekad i o tome), nego prvenstveno kao uvid u američku kolektivnu svijest i imaginarij, kao ogledalo koje Amerika stavlja sama sebi. Kakav je, dakle, odraz što ga vidimo u tome ogledalu i na koji način iskustvo berberskoga zatočeništva dovodi američke pripovjedače do kritičkih uvida o američkoj republici i društvu te posebice o tadašnjoj američkoj praksi ropstva (Baepler 1999b: 19)? U kontekstu imagologije Syndram konstatira: „Reprezentacija onoga što je Drugo, strano i tuđe, korespondira s komplementarnim idejama o tome što je poznato i domaće”, a potom ta „međuovisnost [...] nadilazi granice pojedinačnoga teksta i ulazi u diskurs kulturnog vrednovanja” (2009: 79). Sličnu dinamiku namjeravamo ocrtati u sljedećim analizama.

Nekoliko okvirnih napomena pomoći će u navedenim razmišljanjima. Iako u tekstu prigodno i rutinski koristimo termine poput „američka književnost” i „nacionalni imaginarij”, kako upozorava Trish Loughran, povijesno je preciznije ustvrditi da književnosti rane Republike zapravo nedostaje „kulturna usklađenost” (2010: 193), koju joj kritičari naknadno pripisuju, te nije u stanju obavljati zadaću koja joj se nameće – izražavati nacionalni karakter (isto: 194). Nadalje, kao i u drugim kulturnim (nacionalnim) kontekstima, nastavlja Loughran, književnost (u smislu *belles lettres*, estetski obilježenoga pisma) bila je integralni dio tiskarske kulture toga vremena, ali nipošto njegov najznačajniji ni najupečatljiviji dio (isto: 193). Kao što smo već napomenuli, postkolonijalnost, tj. kulturna derivativnost američkoga položaja nameće se i činjenicom da je „rana američka tiskarska kultura u velikoj mjeri bila uvezena kultura”, kako svjedoči način funkcioniranja tiskarskoga i izdavačkoga tržišta u velikoj mjeri ovisnoga o britanskome (isto: 194). Sve su to činjenice koje usložnjavaju prepoznavanje pravocrtnih

i parcijalnim sporazumima s berberskim regentstvima one se međusobno nadmeću i bore za prevlast, kako u svojoj pripovijesti „Zatočeni, jedanaest godina u Alžiru” primjećuje James Cathcart (Baepler 1999a: 105–107). Za procjep između strateškog i političkog umanjivanja religijskog elementa nasuprot popularne percepcije na obje strane usp. Voss (2006: 22–23). Religijski element kreće se u rasponu od ciljanog prenamaglašavanja do namjernog zamagljivanja, ali je uvijek u pozadini (isto: 23).

kauzalnih veza između povijesnih i društvenih procesa i njihovih kulturnih činjenica koje ovdje (re)konstruiramo kao „ranu nacionalnu književnost”.

U odmaku od starijih paradigmi bavljenja ranom američkom kulturnom poviješću, koje zaziru od onoga što Loughran naziva „usmjerenje na naciju” i „usmjerenje na tisak” (2010: 204), potrebno je ipak postaviti nekoliko hipoteza. Iako, dakle, ne bi trebalo sanktificirati pojam nacije, ipak se u tekstovima koje ćemo analizirati pretpostavlja pa potom i diskurzivno uspostavlja određeni kontekst koji nazivamo nacionalnim (kako pokazuju paratekstualni iskazi). Nadalje, budući da je povijesna naracija već prepoznata „odnos između čitanja i pismenosti i društvene moći” (isto: 200) kao konstitutivan za fundiranje američkoga političkoga sustava prije, tijekom i nakon Revolucije (osobito u dugom i zamršenom procesu ratifikacije novoga federalnog Ustava zaokruženom tek 1789. godine), mora se voditi računa o „mitu utemeljenja na tekstu” (isto: 201), čak i kada se prepoznaju kontingencije i partikularnosti koje ga propituju. I, kao završnu uvodnu pretpostavku postuliramo kapacitet književnosti i različitih tiskarskih žanrova da kreiraju, održavaju i cirkuliraju slike, naracije i mitove koji odražavaju kulturne preokupacije jednoga vremena i daju im sadržaj i oblik. Osobito se to odnosi na činjenicu da sva tri različita žanra kojima ćemo se baviti (roman, drame, pripovijesti iz berberskoga zatočeništva) sugeriraju upravo granične pozicije na kojima počivaju naše osnovne kategorije – nacija, tekst i slika – te zauzimaju nestabilno područje između lijepe književnosti i utilitarnoga tiska, između teksta i javne izvedbe, između fikcije i realnosti, u prostoru rastvorenih nacionalnih granica.

2. ŽANROVI BERBERSKE TEMATIKE

U odgovorima na dosad postavljena pitanja pomoći će nam uvidi u reprezentativan, iako nužno omeđen, korpus tekstova koji, žanrovski raznorodni, dijele istu tematiku. Upravo zato da bismo upozorili na nadzastupljenost berberskih tema u ranome nacionalnome razdoblju, kao primjere navest ćemo tekstove različitih žanrova: roman *The Algerine Captive; Or, The Life and Adventures of Doctor Updike Underhill: Six Years a Prisoner Among the Algerines* (Alžirski zatočenik ili život i pustolovine doktora Updika Underhilla: šest godina u alžirskome zarobljeništvu, 1797) Royalla Tylera (pozira kao navodni memoar, autentična pripovijest u prvome licu); drame *Slaves in Algiers; Or, A Struggle for Freedom* (Robovi u Alžiru ili borba za slobodu,

1794) Susanne Rowson i *The Young Carolinians; Or, The Americans in Algiers* Sare Pogson (Mladi Karolinci ili Amerikanci u Alžiru, 1818) (obje komedije s glazbenim umetcima!) te, na kraju, autobiografske i pseudoautobiografske pripovijesti iz berberskog ropstva iz pera muškaraca i žena koji su se našli u toj situaciji i opisuju iz prve ruke iskustvo zarobljeničtva ili ga oponašaju (James Cathcart 1788, John Foss 1798, Maria Martin 1800, Jonathan Cowdery 1803, William Ray 1803, Eliza Bradley 1818 [nav. prema Baepler 1999a]).⁴ Napomenimo da su autori potonjih znali biti i Afroamerikanci (poznata je barem jedna takva pripovijest, Roberta Adamsa, slavna u svoje vrijeme [Baepler 1999b: 20]), koja, dakle, zamućuje rasne i etničke hijerarhije konstitutivne za žanr, ali i za tadašnje američke autopredodžbe. Iz ovoga kratkoga prikaza stječe se dojam postojanoga i izrazitoga interesa koje američki pisci, profesionalci i amateri, kao i javnost ranoga nacionalnog razdoblja pokazuju za ovu tematiku. Time opravdavaju naše zanimanje za utjecaj koji imagologija i problematika kulturnog dodira i sukoba ima u stvaranju tiskarske javne sfere američke nacije (Warner 1990, Loughran 2010). Ilustracije radi, navedimo da je, primjerice, Tylerov roman jedan od prvih nacionalnih (tj. američkih) romana, što ukazuje na ključnu potrebu razumijevanja odnosa berberskih heteropredodžbi i američkih autopredodžbi.⁵

Nadnacionalni naboj žanrova ključnih za nacionalnu samoprezentaciju potvrđuje i Hester Blum navodeći da su mornari bili internacionalne i transnacionalne figure (2003: 138), mobilne i uključene u cirkulaciju kulturnih dobara u širokome transatlantskome i mediteranskome prostoru. Ovakva orijentacija dovodi u pitanje ili barem usložnjava historiografsku ili književnopovijesnu naraciju koja berberske pripovijesti uzima kao definitivni izraz konsolidiranoga, dovršenoga i zaokruženoga procesa stvaranja nacionalnoga (američkoga) subjekta. U kritičkome modelu koji ocrtava Blum prije se čini da su ove pripovijesti u dijalogu ili polemici sa sličnim tekstovima koji kruže na slobodnome, neograničenome morskome prostoru, na „otvorenome moru”, izvan kopnenih granica i razgraničenja. Kao što more pripada svakome i nikome, može se reći da i ove pripovijesti pripadaju nastajućem

⁴ Svi navodi iz spomenutih pripovijesti ubuduće se donose prema Baeplerovoj antologiji (1999a). Ukoliko nije drukčije naznačeno, svi su prijevodi moji.

⁵ I ne samo u kontekstu ranoga američkog romana, kritičari upozoravaju na pripovijest o zatočeništvu kao jednu od popularnih formi inkorporiranih u Cervantesov rodonačelnički roman *Don Quijote*, a slično se zapažanje odnosi i na Defoeova *Robinsona Crusoea*, koji je također iskusio berbersko zarobljeničtvo – iskustvo i njegovo formalno bilježenje očito je imalo veliku transkulturnu frekvenciju i važnost (Baepler 2004: 242, n. 18, Blum 2003: 141, n. 12).

nacionalnome kanonu, ali se slobodno uklapaju i u druge moguće kulturne sustave. Nadalje, kako tumači Blum, produbljujući naše dubioze o nacionalnome književnome sustavu u promatranome vremenu, ove su pripovijesti cirkulirale onkraj, ispod i iznad nacionalnih granica (2003: 139).

Prije analize samih tekstova, evo i nekoliko napomena za bolje razumijevanje geopolitičkih uzroka Berberskih ratova (usp. Blum 2003: 139, Voss 2006: 16–17). Upravo je uspješna Američka revolucija prouzročila probleme američkoj trgovačkoj floti, koja više nije mogla računati na vojnu zaštitu britanske mornarice te je postala izložena napadima i ometanjima berberskih gusara na Mediteranu. Gusarske su aktivnosti dovodile do kontinuiranih napetosti i izazivale političke krize i rasprave s obzirom na to da nije bilo jasno kojom se strategijom suprotstaviti berberskom ometanju – reakcije su se kretale od pozivanja na agresivnu politiku (Thomas Jefferson) do preferiranja diplomatskog rješenja i plaćanja otkupnine (John Adams), ilustrirajući postojeće političke podjele nacije (Rojas 2003: 182, Voss 2006: 18–19). Alžirska kriza, česti motiv analiziranih fikcionalnih i autobiografskih pripovijesti, nastala je kada su alžirski gusari 1785. zarobili dva američka broda i njihove posade (Rojas 2003: 165). Godine 1796. kriza je naizgled riješena potpisanim sporazumom između berberskih vlasti i SAD-a i oslobađanjem američkih zatočenika, no situacija ponovno eskalira 1801. godine, kada tripolijski paša krši sporazum i objavljuje rat SAD-u (Voss 2006: 20–21). Američka mornarica nije adekvatno odgovorila ovome izazovu pa se ratni brod *Philadelphia* našao nasukan na tripolijskim obalama. Brod su naposljetku 1803. uništili Amerikanci u sljedećem pomorskom napadu, ovoga puta riješenome u svoju korist (Baepler 1999b: 8–9, Gross 2014: 3). Tripolijski rat (1801–1805), „prva nacionalna postrevolucionarna ratna pobjeda” (Baepler 1999b: 9), okončan je sporazumom između Sjedinjenih Država i berberskih zemalja pa time uglavnom prestaje praksa otimanja američkih brodova i posada (Baepler 1999b: 20, Smith Rosenberg 2017: 62, Voss 2006: 21). Može se reći da je ova prilično zaboravljena pomorska epizoda bila i prvi međunarodni sukob u kojem su se našle Sjedinjene Države pa je time uvelike potakla razvoj američke ratne mornarice i pomorsku orijentaciju nacije, koja će se u budućnosti pokazati ključnom nacionalnom odrednicom. Za početak, međutim, valjalo se imaginativno i politički uhvatiti u koštac sa slikom „javnog poniženja” i „ranjivosti mlade nacije u međunarodnim pitanjima” (Baepler 1999b: 25).

Roman *Algerine Captive* Royalla Tylera (prvo izdanje anonimno je objavljeno 1797. godine) uklapa se u tradiciju osamnaest stoljetnoga romana prikrivanjem svojega fikcionalnog statusa, predstavljajući se kao memoar

pripovjedača i protagonista „Doktora Updikea Underhilla”. Cathy Davidson s pravom roman čita kao pikarski, a njegova pripovjedača kao „protagonista čije je mjesto, čija je genealogija, marginalna i barem djelomično upitna” (1986: 202). I igra riječi u imenu (*up – under*) kao da sugerira ironijski odmak koji tekst uspostavlja prema pripovjedaču, onodobnome pikaru promjenjive fortune, koji luta od nemila do nedraga. Pikarski zaplet, smatra Davidson, omogućuje Tyleru korištenje satire i društvene kritike, u prvome dijelu isključivo u domaćemu, američkome kontekstu, a potom u drugome dijelu supostavljanjem zapleta zarobljeništva roman internacionalizira problem ropstva, američkoga (crnačkog) i berberskoga (bjelačkog) (isto: 200). Prvi dio romana izrazito je pikarski orijentiran dok pratimo sudbinu protagonista Updikea, kojemu njegovi (ograničeni) talenti i sposobnosti ne daju previše nade u uspjeh u društvenome vrtlogu postrevolucionarne Amerike. U drugome dijelu, nakon što se odlučuje na još jedno putovanje (Davidson to zove „bijeg” [isto: 193]), ovoga puta u Afriku, pikarski se zaplet iznenada pretvara u pripovijest o zatočeništvu, a potom i u putopis, čineći od teksta hibridnu strukturu.

Činjenica da se Tyler odlučio za berbersku tematiku svjedoči o aktualnosti teme, ali ima i narativnu, političku i ideološku motivaciju. Narativno je ova tendencija opredmećena intertekstualnim dijalogom s istodobno nastajućom robovskom pripovijesti u transatlantskom dugom 18. stoljeću (Baeppler 2004: 238–239, Baeppler 1999b: xii, 25, Smith Rosenberg 2017: 61), a s druge strane, Tyler se obilato koristi suvremenim pripovijestima iz berberskoga zatočeništva za opis Underhillova zarobljeništva. Igra između fikcije i stvarnosti oponaša sličnu zbrku u sferi pripovijesti iz berberskoga zatočeništva, koje su također slijedom popularnosti i senzacionalnosti bile plagirane i fikcionalizirane. Roman se tako, kao izrazito hibridna i demokratska forma, pridružuje popularnim žanrovima u tiskarskoj javnoj sferi mlade nacije i nastoji im konkurirati. Baeppler upozorava kako je granica između stvarnoga i izmišljenoga bila vrlo porozna i lako se prelazila u vidu „intertekstualnih tropa i stila” što su ih tekstovi dijelili (1999b: 11–12).

Paratekstualni okvir (posvete, prolozi, autorski uvodi...) često donosi zanimljive metatekstualne opservacije autora i eventualno zapažanja o njegovim poetičkim shvaćanjima, ali je i konvencionalno obraćanje čitatelju. U predgovoru Tyler podiže ulog nudeći zanimljiva opažanja o stanju nacije. Naime, postrevolucionarna Amerika može se podičiti dobrim čitateljskim navikama s obzirom na to da ima pristojno visok postotak pismenih ljudi koji čine potencijalnu književnu publiku. No, ta publika često poseže za

engleskim romanima, koji ne samo da su „frivolni”, tuži se Tyler, nego su i „strani” (vi–vii). Jasna je namjera da se odgoji i podigne domaće čitateljstvo koje će se okrenuti domaćim piscima i njihovim knjigama, navodeći Tylera da se založi „da pišemo svoje vlastite zabavne knjige i da one pokazuju naše vlastite navade” (isto: vii). A potom namjerno zavarava čitatelja nudeći mu „zabavu” i „naše navade” u pripovijesti koja je, navodno, utemeljena na činjenicama, ali je i dalje zanimljiva kao i bilo koji roman (iako se o romanu, dakako, i radi) (isto: vii).

Shvaćanjem romana kao otvorene, široko dostupne i diseminirane forme Tyler implicitno unosi i političke poruke, od uloge teksta (afirmacija „naših” predodžbi) do uloge pisca i čitatelja. Kako obrazlaže Michael Warner, američki roman ranoga nacionalnog razdoblja želi participirati u „republikanskome tiskarskom diskursu” (1990: xiv), umjesto favoriziranja intimnog i osobnog estetskog iskustva. Roman je, nadalje, u postrevolucionarnome razdoblju, navodi Davidson, sumnjičen kao potencijalno subverzivna forma, vrlo često anonimnoga autorstva, poput svojedobno revolucionarnih pamfleta koji su protežirali ideje i nužnost revolucije te može destabilizirati ionako krhak društveni poredak (1986: 30–31, 41). Pritom se uzima u obzir i Tylerova federalistička politička orijentacija koja prosijava u početcima i na kraju teksta, kao poziv na jedinstvo i osnaživanje centralne vlasti evocirajući suvremene debate između federalista (zagovornika novoga Ustava) i antifederalista (zagovornika supsidijarnosti za federalne jedinice, tj. pojedine države). Podjednako, u romanu se vide i odjeci republikanske političke filozofije, koja je bila sumnjičava prema primjeni demokratskoga principa, vladavine većine, a u narodu kao nosiocu vlasti vidjela je moguću prijetnju (isto: 158–159).

Ideološki, u slučaju pikarskoga romana forma je poruka jer način narativne transmisije uvjetuje i usmjerava recepciju poruke. Kako sugerira Davidson, pikaro, u ovome slučaju i kao junak i kao pripovjedač, može zauzimati i zagovarati raznorodne, pa čak i kozmopolitske perspektive, što njegovoj viziji daje „dubinu” i „višeznačnost” (1986: 171). Konkretno, to omogućuje Tyleru, u odmaku od pripovjedača Underhilla, da obilato koristi satiru, ne samo u prikazu berberskoga nego prvenstveno američkoga društva, te da, osobito u drugome dijelu romana poduprtome zatočeničkim zapletom, vrlo kritički istupa prema instituciji američkoga ropstva, opet putem analogije s berberskom situacijom.

Pripovjedač „memoara” i njihov protagonist, Updike Underhill, nastoji se čitatelju predstaviti kao prototip Amerikanca, kao primjerni građanin.

Njegove su vjerodajnice u tom smislu ponajprije njegovo novoenglesko, puritansko porijeklo, činjenica da je njegov predak John Underhill došao u novu postojbinu zajedno s Winthropovim puritancima 1630. godine. Stoga Updike nastoji uspostaviti političku i društvenu genealogiju koju tek treba verificirati – osobito što se tiče uloge Johna Winthropa i ranih puritanskih, kalvinističkih doseljenika u kolonijama poput Plymoutha i Massachusetts Baya.⁶ Sacvan Bercovitch, istraživač puritanskoga kompleksa u američkoj kulturi i njegova dubinskoga utjecaja na nacionalni mentalitet, smatra da je već tijekom 18. stoljeća postojao prijenos puritanskih kulturnih i vjerskih odrednica na širem teritoriju tadašnjih britanskih kolonija (1993: 35–37). Poslije Revolucije, nastavlja Bercovitch, bilo je još manje zapreka širenju i konsolidiranju rituala pristanka (*rites of assent*) koji od geografski raspršenih, lokalno izoliranih i etnički heterogenih grupa trebaju stvoriti naciju. Narativ koji se širio iz Nove Engleske bio je u stanju nadvladati druge moguće narative kolektivnoga iskustva i nametnuti se i izvan Nove Engleske kao zajednička priča (isto: 38–39). I Revoluciju je bilo moguće čitati u biblijskome, pa i u milenijalističkome ključu, kao konačnu objavu Božje Providnosti u vremenitoj povijesti i znak Njegove posebne naklonosti sljedbenicima u Americi (isto: 174–175). No, višeslojnost romanesknoga diskursa omogućuje Tyleru ostvarivanje ironijskoga odmaka od svojega pripovjedača koji možda previše gorljivo slavi „naše praoce” (19), pogotovo kada navodi neslavnu sudbinu svojega puritanskog pretka. Naime, iako je njegov predak John zadužio puritansku zajednicu svojom vojničkom službom, ipak je na kraju protjeran iz kolonije Massachusetts jer je navodno počinio preljub (iz namjere), ili možda stoga što je izrazio stav o religijskoj toleranciji. U Tylerovoj viziji, dakle, ni puritanci nisu pošteđeni ironičnog tona.

I neki drugi elementi pripovjedačeva iskustva izloženi su ironijskome pogledu autora. Jedno je od pitanja koje se izlaže takvome pogledu i obrazovanje, raskorak između praktičnih potreba nacije koja je u najvećoj mjeri nacija zemljoradnika i malih zemljoposjednika te pretencioznoga kolonijalnog obrazovanja koje se temelji na studiju klasičnih jezika. Iako se Updike tijekom školovanja ističe znanjem grčkoga, to je znanje izvorom komičnih zapleta i Updikeova sramoćenja u društvu s obzirom na to da je pedantsko, bespotrebno i zastarjelo. Taj se junak ipak odlučuje za praktič-

⁶ To će prvo učiniti politika, tj. javni diskurs (usp. Warner o Adamsu i njegovoj viziji puritanaca [1990: 2–3]), a tek potom, u prvoj polovici 19. stoljeća, i američka historiografija (usp. Van Engen 2020).

niji studij medicine, ali problemi nastaju kada se kao mladi liječnik počne baviti medicinskom praksom jer je tržište preplavljeno „nadriliječnicima” i varalicama, pa je njegovo obrazovanje opet neupotrebljivo. U nestabilnim postrevolucionarnim vremenima Updike dijeli sudbinu visokoobrazovanih mladića, farmerskih sinova s ambicijama da se ostvare u liberalnim profesijama, nalazeći se u izrazito kompetitivnom okruženju. Updike se mora suočiti s problemom slobodnoga društva u kojemu se treba izboriti za svoj status jer ime i porijeklo nisu nikakvo jamstvo uspjeha ni respektabilnosti. Idealan je primjer novoga Amerikanca Benjamin Franklin, kojega je Tyler unio u roman, zato što „posjeduje bit”, a ne „paradira velikim znanjem” (78), aludirajući na Franklinov nedostatak formalnoga obrazovanja, koje je obilato nadoknadio kao inteligentni autodidakt. Dok je Sjever previše demokričan pa ne prepoznaje Underhillovu genealogiju ni njegovu pseudoaristokratsku pretenziju, kada u potrazi za poslom dolazi na jug, Updike izražava zgražanje nad ropstvom i okrutnim postupanjem prema robovima (82) pa tako njegove pustolovine i traženje statusa i položaja na obje strane završavaju neuspjehom.

Kako ni dalje ne uspijeva osigurati dovoljno prihoda za normalnu egzistenciju, odlučuje, iz puke nužde, prihvatiti službu brodsikoga liječnika: „Stoga sam nastupio u liječničku službu na brodu Sloboda [*sic!*], pod zapovjedništvom kapetana Sidneya Russella, s teretom duhana na putu za London, a otamo prema afričkoj obali” (86). Nakon što pristanu u Londonu, Updike prihvaća poslovnu ponudu na drugome brodu pod nazivom Suosjećanje [*sic!*], „na putu prema afričkoj obali, a otamo prema Barbadosu i Južnoj Karolini s teretom robova” (97). Imena brodova još su jedna autorska ironična glosa jer je jasno da su brodovi na putanji trgovine robljem. Ovdje počinje razrađeno i konzistentno rabljenje paralelizma između američkoga oblika ropstva i Underhillova iskustva berberskoga ropstva do kraja romana.⁷

Na brodu koji prevozi sto i pedeset robova, muškaraca, žena i djece, Updike implementira sentimentalnu (simpatičku) gestu time što izražava prosvjetiteljski i kršćanski stav protiv ropstva jer vjeruje u jednakost među ljudima (101). Zaprepašten je poslovnim pregovorima između kapetana i

⁷ Gross povezuje filozofski diskurs sentimentalizma, kao iznašašće 18. stoljeća, i novoga ekonomskoga diskursa merkantilizma potaknutog razvojem trgovine i razmjene na kojoj se temeljila moć Britanskoga Carstva u ekspanziji; Amerika je često slijedila te obrasce i kao neovisna nacija. Kako navodi, postoji „procjep između jezika sentimentalne trgovine i stvarnoga prostora transatlantske trgovine robljem” (2014: 13).

„portugalskih i crnačkih trgovaca” (98), odbija i sam kupiti roba kao svoju „privilegiju” (99). Primjećuje da su robovi u transportu okovani, očajni, histerični... Kao liječnik sudjeluje u procjeni njihova zdravstvenog stanja za kasniju prodaju i, u metanarativnom, proleptičnom komentaru, vraćajući se na tu epizodu, moli se da su njegove kasnije patnje u ropstvu bile pokora za njegovo tadašnje ponašanje (101).

I u daljnjem tijeku zapleta Updikeovo je prosvjetiteljsko stajalište protiv ropstva izvor zanimljivih i provokativnih uvida prvenstveno u američku društvenu zbilju, supostavljajući južnjačko (crnačko) ropstvo onome berberskome (bjelačkome). Skloni smo to protumačiti kao Tylerovo sudjelovanje u debati o prirodi ropstva i o njegovoj bitnoj nekompatibilnosti američkome republikanskom poretku. Dakle, ovdje se radi o dinamici u kojoj heteropredodžbe – o barbarskoj praksi porobljavanja koju prakticiraju „drugi” – dovode do strukturnog preispitivanja autopredodžbi prema kojima je oportuno i dopušteno porobljavati „Afrikance” zato što je njihov status kršćanskih duša i ljudskih bića polemično dovođen u pitanje. Eric Sundquist pokazuje kako je prosvjetiteljski diskurs mogao poslužiti objema svrhama – i abolicionističkome argumentu prema kojemu rob participira u kategoriji „višega zakona” i „ljudskih prava” (neotuđivih istina Deklaracije neovisnosti), ali je istodobno i moguća žrtva rasne hijerarhije koju proizvodi prosvjetiteljski racionalizam (Sundquist 1985: 13–16, Smith Rosenberg 2017: 58–60). U tome je Tylerov pripovjedni diskurs anticipirao i kasnije rasprave i argumente navođene s ciljem obrane ropstva ili njegove difamacije, a koji će se u sličnome obliku ponavljati do početka američkoga Građanskog rata (Baepler 1999b: 26).⁸

Budući da roman sustavno i namjerno inzistira na ovoj eksplozivnoj paraleli – više no bilo koji drugi tekst ili žanr koji ovdje obrađujemo – nastavimo promatrati kako se ona dalje razrađuje u tekstu. Kao brodski liječnik Updike komentira teške i nehumane uvjete robova na brodu i sablažnjava se nad njima. Pristavši u Kongo, brod preuzima novi teret robova, a potom nastavlja za Benin, gdje ukrcava još stotinu i petnaest robova (104). Kako opaža pripovjedač, potpalublje je već toliko nakrcano da se u slučaju smrti tijelo roba jednostavno izbacilo u more. Kada kod kapetana protestira zbog

⁸ Ogladni primjer prosvjetiteljskoga ambivalentnog odnošenja prema „rasi” nalazi se u paradigmatičkoj robovskoj pripovijesti Fredericka Douglassa (prvo izdanje iz 1845. godine). Douglass s jedne strane rabi argumentacijsku strukturu ponuđenu prosvjetiteljskim univerzalizmom, a s druge se strane mora pozicionirati prema nastajućim rasnim hijerarhijama i klasifikacijama koje imaju znanstvene pretenzije.

neprijemljenih uvjeta, Updike dobiva odgovor da je njegov stav „tek jedna jenkijevska besmislica u ime humanosti” (isto). Detaljnim opisima navigacijskih uvjeta na američkim i britanskim brodovima Tyler predočava tadašnje uvjete „srednjega prijelaza” – transporta Afrikanaca u njihova američka odredišta kao vrlo profitabilnu granu transatlantske trgovine.

Primičući se Zlatnoj obali (područje današnje Gane), brod napadaju i zauzimaju alžirski pirati: „Pograbiše me [...], svezaše mi ruke i baciše u prljavu rupu na pramcu gdje ležah cijeli dan bez slame na kojoj bih spavao, bez jela i pića. Postupci prema nevoljnim Afrikancima na brodu Suosjećanje sada mi jasno dođoše u pamet [...]” (110). Sada je Updike zatočenik, ali mu pomaže jedan od „zahvalnih Afrikanaca” (111) koje je on prije zadužio svojom humanošću, a to je, dakako, povod Tyleru da se još jednom osvrne na stalno mjesto retorike pobornika ropstva koja je sustavno dehumanizirala Afrikance. Po dolasku u grad Alžir, sve zarobljene mornare i posadu dovode pred vladara (*dey* – ujak), koji je njihov apsolutni gospodar, tj. analogno američkome ropstvu raspolaže njihovim životom i smrću, svodeći američke subjekte na ono što Giorgio Agamben u drugome kontekstu naziva „goli život” (2006). Još gore, pripovjedač naglašava kako pripada najjadnijoj skupini zatočenika – onima koji ne mogu za sebe ponuditi otkupninu (116).

U 34. poglavlju Tyler nastavlja „dvostruku artikulaciju” diskursa, nukajući onodobnoga američkog čitatelja da poveže domaći kontekst s alžirskim. Na tržnici robljem neotkupljivi robovi izloženi su zajedno sa životinjama na nadmetanju, tako da Updikea nakon pažljivoga pregleda kupuje jedan postariji čovjek. Iako Amerikanac, Updike je podvrgnut ovome sramotnome, ponižavajućemu postupku, što znači da ne postoji prirodna sklonost prema robovskoj dispoziciji, nego je ona uvjetovana okolnostima i silom. U jednom kasnijem incidentu pada u depresiju zbog bezizlaznosti svojega stanja – shvaća da je bijeg gotovo nemoguć: „Sada spoznah da sam uistinu rob” (149), pri čemu ne pomaže ni slobodarska republikanska ideologija koja je američko urođeno pravo. Ušavši u svijet robova, Updike otkriva da i tu postoji hijerarhija; bogati i oni koji mogu biti otkupljeni su privilegirani, a svi drugi su degradirani i poslani na teški rad, gdje podnose nepoćudnu klimu, iscrpljujuće fizičke poslove i nasilje nadglednika. Ne samo da su ovi elementi preuzeti iz suvremenih autobiografskih berberskih pripovijesti, o kojima će nešto kasnije biti riječi, nego evociraju i opća mjesta robovske pripovijesti (usp. Douglass 1845).

Uzimajući u razmatranje dvije suvremene drame berberske tematike, uvažavamo mišljenje Marion Rust koja tvrdi kako se izvedba i uspostavljanje

nacionalnog identiteta – u dramama Susanne Rowson i Sare Pogson – zbiva na pozadini internacionalnoga pa i globalnoga konteksta pokazujući time „sudioništvo u globalnoj komercijalnoj sferi” (2008: 200). Benilde Montgomery u svojoj raspravi o povijesti američkoga kazališta navodi da su „alžirski” komadi pridonijeli nastanku izvorne i domaće američke drame” (1994: 629), što je bio nemali dobitak u žanru koji je možda i više od drugih bio pod utjecajem engleskih modela (Nathans 2004: 313).

U svojem komentaru stvaralaštva S. Rowson, kritičarke Jennifer Margulis i Karen Poremski razložno smatraju da njezina drama *Robovi u Alžiru* odražava „povijesne događaje postrevolucionarne Amerike” (2000: viii) više negoli je odraz ili prikaz berberskih zemalja. Rowson, tako se čini, više želi iskoristiti aktualnu berbersku temu i interes da bi lansirala svoju dramu – za koju traži publiku i javno priznanje – i da bi u dramu uvukla i druge aktualne teme, nego što joj je svrha sustavno i mimetički predstaviti egzotične krajeve sjeverne Afrike i njihove stanovnike. Prema spomenutim kritičarkama, prije nego autentičnim i suvremenim izvorima, Rowson se služi Cervantesovim literarnim predloškom (2000: 6), a od aktualnih tema više od sudbine američkih robova u Alžiru zanimaju je žensko pitanje i status žene u Americi (isto: x). Potvrđuje to i Marion Rust u slojevitoj studiji spisateljčina raznorodnoga opusa i istaknute javne uloge u ranom nacionalnom razdoblju: „Drame [S.] Rowson [...] najotvorenije se zanimaju za političku ulogu žena u Sjedinjenim Državama” (2008: 198). Osim toga, Rowson, poput Tylera u predgovoru fikcionalnim memoarima, koristi tekst drame da bi komentirala tekuća zbivanja i ponudila metateorijska razmišljanja o funkciji i ulozi kazališta u životu nacije (isto: 6), osobito u funkciji pomirenja i nadilaženja političkih razlika između „lojalista” (pristaša Krune) i „patriota” (pristaša neovisnosti) (Margulis i Proemski 2000: xi), dileme o kojoj je Rowson neposredno svjedočila u vlastitoj obitelji s obzirom na to da joj je otac bio lojalist. U razdoblju konsolidacije nacije i Rowson je, poput Tylera, izražavala federalističke simpatije (Rust 2008: 3, 197) shvaćajući dakle svoje pisanje kao način osmišljavanja i učvršćivanja nacionalnih autopredodžbi.⁹ Navedimo nadalje i to, također na pozadini Tylerova romana i nekih njegovih preokupacija, da Rowson izbjegava eksplicitno artikulirati problem domaćega, američkoga ropstva izdižući tzv. žensko pitanje iznad

⁹ Vjerojatno je njezinoj političkoj orijentaciji doprinijelo i to što su federalisti, predvođeni primjerice Hamiltonom i Adamsom, iako politički konzervativniji, bili skloniji uključiti i uvažiti žensko političko i javno angažiranje (Rust 2008: 207).

pitanja potlačenosti crnačke populacije, tako da ova praznina još jednom ukazuje na iznimnost Tylerove perspektive.¹⁰

Očito je da Rowson ne dvoji o tome da drama kao tekst i izvedba te kazalište kao institucija i umjetnost mogu ujediniti naciju i postići specifične pozitivne učinke u javnoj sferi. Dok je Davidson suzdržanija te ograničava potencijal kazališta kao javnoga foruma jer smatra da je u to doba imalo status zabave za više slojeve u odnosu na demokratičniji i šire dostupni roman (1986: 214–215), Rust, naprotiv, hvali kazalište tijekom 90-ih godina 18. stoljeća kao uključivu i demokratsku formu (2008: 209). Rowson dramu *Robovi u Alžiru* posvećuje narodu Sjedinjenih Država, a njezin se komad izvodi širom nacije, tj. u izvornih trinaest država. Praizvedba je bila u Philadelphiji, tadašnjoj nacionalnoj prijestolnici, 30. lipnja 1794, u ranoj fazi berberskih ratova. Već u prologu ocrtni su obrisi koji naznačuju logiku auto- i heteroimaginiranja. Američki simbol (orao) suprotstavljen je lunji (zmaj, ptica grabljivica); kao što je junak suprotstavljen gusaru, što osnažuje ključnu binarnu opoziciju, onu između slobode i tiranije (7–8). Amerika, alegorijska Kolumbija, prostor je slobode i slobodnoga govora, što Rowson dovodi do sljedeće važne teme, a to je pitanje ženskih prava u postrevolucionarnoj „Kolumbiji”, ali obučeni u diskurs „Ljudskih prava” (9).

Ove se provodne teme, sloboda i ropstvo, nastavljaju razvijati u tekstu drame, posebno u likovima žena. Postoje dvije grupe ženskih likova, a njihova je interakcija upravo ključna za odvijanje radnje i za temeljnu napetost. Drama započinje *in medias res*, već na početku susrećemo lik istočnjačke žene (Maurke), koja je nominalno slobodna, ali je zapravo ropkinja, zatočenica tradicionalne muslimanske kulture, običaja i religije. Fetnah, jedna od Maurkinja, osjeća se kao zatočena ptica (13) iako živi u luksuzu i obasuta materijalnim dobrima. Tako prikazane Maurke slične su Amerikankama, zatočenicama i ropkinjama. Ipak, jedna od porobljenih Amerikanki, Rebecca, prenosi Fetni ideje slobode i ljudskoga dostojanstva kao svoje američko naslijeđe: „[...] ona je bila ta koja je uzgojila u mojoj misli ljubav za slobodu i naučila me da žena nikada nije bila stvorena da bude bijedna muška robinja”

¹⁰ Montgomery, međutim, navodi da je već u to vrijeme abolicionistički diskurs počeo efektivno koristiti aluzije na domaće ropstvo sugerirano u djelima berberske tematike u toj mjeri da paralela nije trebala biti izražena da bi je publika prepoznala. Za pretpostaviti je da je Rowson računala s implicitnim prepoznavanjem. Montgomery vjerojatno s pravom konstatira da su „diskrecija” i „neizravnost” bile učinkovitije nego otvorena kritika ropstva (1994: 623). S druge pak strane, činjenica da Rowson pribjegava „neizravnosti” čini je podložnom kritici po kojoj izbjegava kontroverznu temu ne bi li osnažila poziciju svoje drame.

(16), prisjeća se. Rowson se, dakle, koristi slikom fizičkoga uzništva da bi upozorila na simboličko, socijalno i psihološko uzništvo i porobljavanje koje doživljavaju Fetnah, a dijelom i Rebecca, kao žene. Ironično je, opaža Rust, da (američke) žene moraju „izaći iz nacije” da bi je hvalile (2008: 221).

Dionice drugoga ženskog para koji dramatizira ključni sukob su Zoriana, kći lokalnoga vladara, i Olivia, kršćanska ropkinja i njegova zarobljenica. Zanimljivo je da su i Fetnah i Zoriana prikazane kao prijemčljive za ideje univerzalizma i prosvjetiteljstva (ljudska prava) te se u aktancijalnoj shemi drame često pridružuju ili pomažu kršćanskim ropkinjama i robovima u njihovim planovima bijega. Iz ovoga se može iščitati stav po kojemu je za maurske žene i za njihovu slobodu bolja varijanta kršćanskoga ili prosvjetiteljskoga, dakle, zapadnoga društva.

Zanimljivo je da su upravo Maurke „najmobilniji” likovi drame jer posreduju između svojega društva i kulture i onoga kršćanskih zatočenika, a time su i intrigantno razapete između vjernosti vlastitome kolektivu te novih ideja koje ih privlače i „emancipiraju”. Tako je Fetnah, kći lokalnoga trgovca i mešetara Ben Hassana (Židova, ali renegata – konvertita na islam), spremna pobjeći s kršćanskim zatočenicima i pomoći im u tome. U tome se Maurke pokazuju prilično sposobne, okretno i poduzetne te su često u središtu planova i spletki da bi ostvarile svoje ciljeve ili pomogle zatočenicima, spremno se suočavajući s opasnostima (52). Amerikanke, kršćanske ropkinje, ne zaostaju za njima u hrabrosti i postojanosti, tako da Olivia, Rebeccina kći, odaje značajke snažnoga karaktera jer se ne boji žrtvovati život i krepost da bi preuzela odgovornost za bijeg skupine robova i podnošenje gnjeva njihova maurskog gospodara (65).

Kao u pravoj glazbenoj komediji i u drami o kojoj je riječ često dolazi do prerušavanja i zamjene identiteta (Fetnah preobučena u muškarca, Ben Hassan maskiran u ženu), dok pjevnice točke naglašavaju elemente sentimentalnoga zapleta, bilo da se radi o romansama bilo da se radi o obiteljskome zapletu – izgubljenih i pronađenih roditelja i djece, kao u Rebeccinu slučaju. U kulminaciji drame obitelj je ponovno ujedinjena – Rebecca i njezin porobljeni muž Constant te njihova djeca Olivia i Augustus, a robovi podižu bunu protiv Maura. U tome trenutku Rebecca, kao glavna protagonistica, izražava ideju „kršćanskoga zakona” koji potire ropstvo, što bi se moglo tumačiti na više načina – unutar drame kao širenje američke republikanske ideologije, ali, subverzivno i opasno, i u širem kontekstu američke republike koja je i dalje u svojim njedrima njegovala južnjačko robovlasništvo (73). U prikladnome tonu, na kraju drame robovi su otkupljeni, a vladar će početi

vladati na prosvijetljeni način tako da oslobodi preostale robove i uzdigne svoje građane. Kod Fetne će ipak prevladati osjećaj odanosti vlastitome ocu Ben Hassanu nad fascinacijom idejom slobode, univerzalnim principom koji se širi iz Amerike (75), upravo iskaljene u vatri revolucije. U završnom činu drama projicira nerealan utjecaj američkih autopredoždbi na druge kulturne kontekste projicirajući idealizirane učinke, daleko od stvarnih posljedica.

Još jedna drama, i ovoga puta glazbena komedija, na onodobnim američkim pozornicama pomoću berberske tematike dramatizirala je suvremena društvena pitanja. *The Young Carolinians*, autorice Sare Pogson, smještena je u dva prostora u kojima se paralelno odvija dinamična radnja, Karolina (američki Jug) i Alžir. Evidentno je to bio južnjački odgovor na drame poput one S. Rowson, kako tumači Montgomery (1994: 628). Uz propitivanje regionalnih razdjelnica, sugerirali bismo da je u drami os napetosti između demokracije i mobokracije (demokratskih republikanaca) te republikanskoga (predstavničkoga) modela koji zastupaju federalisti. Warner, primjerice, definira problem popularnoga suvereniteta, vladavine naroda, kao ključnu političku kategoriju u pred- i postrevolucionarnoj javnoj sferi (1990: 97–99). Montgomery u analizi drame S. Pogson smatra da je riječ o izrazito konzervativnome pogledu na američko društvo, sklonome zadržati *status quo* u svim aspektima vlastite socijalne i kulturne vizije (1994: 629).¹¹

Navedeni paralelizam sugerira usporedivost, iako ne želi dalje s time polemizirati, alžirskoga uzništva i američkoga južnjačkog ropstva, tako da je ideja slobode i oslobođenja prožeta nekim dubiozama, evocirajući okvir kazališta kao izvedbe kolektivnih preokupacija, ali i nametanja granica istima, baš kao što je u mladoj republici bilo od vitalne važnosti „zauzdavati revolucionarni osjećaj” (Rust 2008: 205). Posljedično, slika republikanske Amerike donekle je zamućena ne samo stvarnošću domaćega ropstva (koje drama ne dovodi u pitanje) nego i postojećom društvenom stratifikacijom, koja se isprva propituje da bi se tijekom radnje vratila u stare okvire. Karolinsko društvo je izrazito podijeljeno na gospodu (*fine folks*) i na pučane (*commoners*). Gospodsku kuću, Woodberry Hall, jedno od središta zbivanja u karolinskome odsječku radnje, nastava aristokratska i robovlasnička obitelj Woodberry, a u ovom segmentu radnje figurira i tip komičnoga sluga, kućnoga roba generičkoga imena Cudjo. Još je jedan socijalni tip Margaret, kći lokalnoga

¹¹ Biografija S. Pogson, njezina nedvojbena pripadnost južnjačkom plantažerskom miljeu, svakako objašnjava takvu usmjerenost, kako navodi Voss (2006: 72).

zemljoradnika (slobodnoga farmera prigodnoga imena Homespun – priprost, domaći), koja je družbenica u aristokratskoj obitelji. Dramu otvara domaća društvena kriza – Homespun dolazi da kćerku Margaret odvede kući, ali je ona već zaražena novim navikama s obzirom na to da njezine mentorice žele da ih prati na skorome putovanju u Englesku. Izazov se sastoji u tome da Margaret prelazi granice svojega društvenog statusa. Njezina je transgresija tim subverzivnija jer se može shvatiti kao poziv na ukidanje društvenih razlika slijedom revolucionarnoga prevrata s obzirom na to da je Homespun „stari kontinentalni borac”, dakle sudionik Američke revolucije (65). Nadalje, ima i konkretne učinke jer je sin obitelji, States, zaljubljen u Margaret. Margaret (Mardge) predstavlja djevojku iz naroda, ona je prirodna, jednostavna, „onkraj promišljenih umjetničkih kompozicija”, nevina, kako je vidi States (68, 69). Iako je svjestan prepreke njezina nižega porijekla, States usvaja republikansku logiku koja barem u teoriji postulira ideju jednakosti (69).

Druga je kriza internacionalna, ali se prelijeva i u intimnu, obiteljsku sferu u temi berberskoga zatočeništva: Ellinor, jedna od sestara Woodberry, pati zbog nestanka zaručnika St. Julienu, za kojega saznajemo da je zatočen u Alžiru, a da njegova obitelj nema načina doznati njegovu sudbinu. Ova se tema naglo proširuje u sljedećemu činu, kada nam narativni sažetak daje na znanje da brod na putu za Englesku napadaju alžirski gusari, koji u zatočeništvo odvođe Ellinor i Margaret. U alžirskome ropstvu nisu samo žene već i nekolicina muškaraca. Među njima je i plebejac Ziekel, bivši Mardgein prosac, te gospoda States i St. Julien.

Berberska je pozadina zanimljiva i kao način da se u drami označi procjep između američkih „aristokratskih” i „pučkih” likova, koji se konzistentno razlikuju počevši od idioma do sposobnosti djelovanja. Tako je primjerice evidentno da su pučki likovi poduzetniji i promućurniji te da smišljaju plan kako pobjeći iz zarobljeništva (79). Ziekel i Mardge uskoro i ostvaruju svoj plan i uspijevaju se domoći jednoga britanskog broda u alžirskoj luci. Njihovim ponovnim susretom i obnovom nekadašnje romanse izbjegnuta je moguća društvena kriza koja bi nastala eventualnim združivanjem pučanke Mardge i aristokrata Statesa, pa je time ta kriza otklonjena. Obje drame, i ona S. Rowson i ona S. Pogson, stavljaju pred čitatelja uznemirujuću sliku mogućega seksualnoga nasilja koje očekuje kršćanske žene kao ropkinje u haremu ili kao konkubine njihovih gospodara, što je sudbina koja bi mogla zadesiti Ellinor (87). Achmet, vladarov sin, divi se Ellinor, nudeći joj idealni tretman ako se podvrgne namijenjenoj joj ulozi konkubine iz harema – izuzeće od bilo kakvoga rada i napora, luksuz i dokolicu. Primijetimo

da su u kontekstu društvene stratifikacija američkoga juga ovo prepoznatljive odrednice tipa „južnjačke dame”, no drama izbjegava izravnu kritiku time što usporedbu seli u alžirski kontekst (Voss 2006: 78). Muškarci su, s druge strane, izloženi teškome radu i zlostavljanju, poput Statesa i St. Julienu (78).

U svjetlu konzervativne perspektive drame zanimljivo je promotriti na koji način kršćanski robovi reagiraju na svoje stanje, a na koji crnački kućni sluga Cudjo. Dok alžirski, bjelački robovi preziru svoje stanje i čine sve da bi se što prije izbacili, Cudjo svoje naizgled rezignirano prihvaća, tako da u njegovoj pasivnosti vidimo natruhe paternalističkog argumenta u obranu ropstva koje negira potrebu za nezadovoljstvom crnačke populacije (96). Alžirski zaplet, dakle, u ovome slučaju ne služi kao potporanj abolicionističke retorike, kao što je slučaj kod Tylera i, ponešto prigušenije, kod Rowson, nego kao potvrda logike južnjačkoga sustava. Konačna je poruka ta da je kršćansko ropstvo odiozno i treba mu se suprotstaviti, kako kičeno izriče aristokrat James: „[...] dan mora svanuti kada će naši mornari učiniti da se polumjesec pokloni pred našim stalnim zvijezdama; dotad, Alžirci, Tripolijci i druge barbarske horde će nas vrijeđati, pljačkati i porobljavati” (100). Afričko (crnačko) ropstvo ne dovodi se u pitanje (Voss 2006: 81), kao ni postojeće društvene barijere mobilnosti između različitih slojeva. Dva aristokratska para i jedan pučki rezultat su rješenja zapleta drame.

Naposljetku, dolazimo do zadnjega primjera žanra berberske tematike, autobiografskih i fikcionalnih pripovijesti iz berberskoga zatočeništva, koje ćemo ovdje ukratko predstaviti. U širem kulturnome horizontu rane Republike nije pretjerano ustvrditi da su pripovijesti iz berberskog zatočeništva barem dio svoje prepoznatljivost i popularnosti dugovale strukturnim i tematskim bliskostima s jednom drugom naracijom zatočeništva – indijanskoga. Posrijedi su iskustva boravka među „Indijancima” na prostoru pograničja (*frontier*) razastrtom između kršćanske, bjelačke i poganske, urođeničke kulture. Te su pripovijesti, za razliku od drugih uvezenih zapleta, bile prikaz autentičnoga, neponovljivoga američkog osjeta mjesta, kulturnoga dodira i sukoba kojim su naseljenici bili izloženi tijekom doticaja i sukoba s indijanskim nacijama. Stoga, aludirajući na tadašnju popularnost „berberskih pripovijesti”, Baepler smatra da se ona može pripisati opisu fascinantnoga kulturnog iskustva, dodira između dviju posve različitih i uvelike suprotstavljenih kultura: „[...] prisutnost bjelačkih zatočenika u dalekoj, egzotičnoj i, prvenstveno, crnoj divljini omogućilo je pripovijesti koje su ujedno i osporavale i osnaživale postojeće identitete i društvene hijerarhije” (1999b: 13).

Kronološkim slijedom, drugi žanr koji se lateralno dotiče berberske pripovijesti i počinje cirkulirati u transatlantskome kulturnome pejzažu u isto vrijeme je robovska pripovijest (*slave narrative*), kao prikaz atlantskoga ropstva – noseći svoje izazove i uznemirujuće paralele između dvije situacije. Ove tekstualne srodnosti upućuju na snažan impuls intertekstualnosti i stilske raznovrsnosti kao obilježja nekih od pripovijesti koje ćemo ovdje spomenuti (Adams 2005: li, Baepler 1999b: xii, 25, 29, Baepler 2004: 238, Elrod 2011: 182, n. 4). Istodobno, kako napominje Blum, ova je žanrovska bliskost mogla prekriti i zamračiti upravo ono što berbersku tematiku čini posebnom te može objasniti zašto je ovaj autobiografski korpus dugo bio zapostavljan u korist, redom, tematike indijanskoga zatočeništva, američke pomorske pripovijesti te fikcionalnih i dramskih prikaza ove tematike (2003: 141).

Zanimljivo je napomenuti i mogući ironijski okvir čitanja pripovijesti zatočenih pomoraca, pogotovo nižega ranga, ako se prisjetimo argumenta iz Franklinove satire o američkome ropstvu u pismu „O trgovini robljem” (1790). Pripisujući imaginarnome Afrikancu sljedeće opravdanje zasluživanja kršćanskih pomoraca, Franklin priziva teški (da ne kažemo robovski) rad mornara na brodovima pod raznim zastavama, tako da njihovo nominalno ropstvo možda i nije najgore što im se moglo dogoditi: „Čak i Engleska postupa sa svojim mornarima kao s robovima; s obzirom na to da su, kad god je to Vladi po volji, uhićeni i zatočeni na ratnim brodovima, osuđeni ne samo na rad nego i na ratovanje, za male novce, ili tek za puko preživljavanje, ništa bolje od onoga što dajemo svojim robovima. Je li stoga njihovo stanje imalo gore time što su pali u naše ruke?” (Franklin 1790). Ironični argumenti fiktivnoga berberskog dužnosnika, kojemu Franklin posuđuje glas, evociraju traumatična iskustva britanskoga prisilnog novačenja američkih pomoraca kao prakse sve do njihova ponovnog sukoba 1812. godine (Blum 2003: 154, 156).

Stoga, mornari su neizbježno na različite načine zapisali ili zabilježili svoja iskustva berberskoga ropstva, iznova podcrtavajući hijerarhije i stratifikacije američkoga društva koje su u novoj konstelaciji poprimile oštrije obrise. Kao ogledni primjerak pripovijesti iz berberskoga zatočeništva iz pera običnoga mornara uzet ćemo pripovijest Johna Fossa s broda Polly odvedenoga u alžirsko zatočeništvo 1793. godine. U predgovoru autor jamči za istinitost i činjeničnost opisa, utemeljenoga na dnevniku koji je redovito vodio. S obzirom na to prisjetimo se ovdje i Tylerova jamstva o istinitosti njegova prikaza da bismo još jednom upozorili na poroznu granicu između činjenica i izmišljaja u ovim pripovijestima. Autentičnost izričaja, međutim,

vidi se i iz jezične razine diskursa pismenoga, ali priprostoga čovjeka koji uzima pero iz nužde i goruće potrebe, tako da izvornik često odstupa od jezične norme.

Fossov je izvještaj dinamičan prikaz standardnih situacija zatočeništva – piratsko zarobljavanje, strah od alžirskih pirata koji su na glasu kao posebno okrutni „prema kršćanskim zatočenicima” (Baepler 1999a: 75). Po zarobljavanju zatočenike smještaju u zatvor, gdje im se izdaju najnužnija odjeća, pokrivač, nešto hrane i stavljaju okovi. Odvođe ih na rad u kamenolom, gdje „razbijaju stijene” (80) pod paskom okrutnih nadglednika. Intertekstualno osviješteni čitatelj prepoznaje paralele između berberske i robovske pripovijesti u smislu argumenata o bespoštednoj eksploataciji robova (Smith Rosenberg 2017: 66). Slijedi i detaljni opis kazni (manje ili više maštovitih u svojoj okrutnosti) za raznorazne prijestupe, od batinanja stopala do obezglavlivanja, spaljivanja i nabijanja na kolac. Slične motivske jezgre prepoznajemo i u robovskoj pripovijesti, uz nešto drugačiji repertoar kazni (usp. Douglass 1845).

Osim što su robovi korišteni za rad, vrlo često sizifovski (85), također se upozorava na ekonomsku računicu berberskoga ropstva – robovi su izvor radne snage, izvor prihoda zbog otkupnina, ali i sudionici ekonomske razmjene jer za neke usluge (hrana, prenočište) moraju plaćati. U ovome sklopu zanimljiva je i tvrdnja da je ekonomska i trgovačka razmjena berberskih pokrajina uvelike ovisna o plijenu osvojenom piratskim napadima. No, spominjući berberske trgovačke partnere, Foss, zanimljivo za nas, spominje i „Raguscans”, što je očita referenca na Ragužane, Dubrovčane, koji, zahvaljujući sporazumu, bez prepreka trguju u berberskim vodama (93). Ragužani figuriraju kao važni akteri i u kasnijoj etapi pripovijesti, u kojoj američki veleposlanik, opunomoćen da pregovara o otkupljivanju zatočenika, dolazi u Alžir na dubrovačkome brodu kada se tijekom 1795. intenziviraju naponi oko njihova oslobođanja. Zbog zanimljivosti navedimo cijelu epizodu kako je donosi Foss: „U to vrijeme [srpanj 1795], ujak [lokalni vladar], u žarkoj želji da američki veleposlanik dođe i s njime razgovara o miru i otkupu zarobljenika, iznajmio je dubrovačku polacru [tip broda] i poslao je u Alicant [u Španjolskoj] da gosp. Donaldsona dovede u Alžir” (97).¹²

¹² James Leander Cathcart u okviru svoje pripovijesti „Zatočnici, jedanaest godina u Alžiru” i iz svoje donekle povlaštene perspektive, alžirskoga zatočenika koji se zahvaljujući vlastitim sposobnostima (pismenosti, znanju jezika, slučaju, sreći, korupciji...), podigao do položaja ujakova tajnika, uvodno opisuje geopolitičku situaciju na Sredozemlju: „U ovome razdoblju

Uskoro, u „četvrtak, 3. rujna '95. [...] u 9 ujutro, vidio jedro iz marine [...] U 11 ujutro mogao nazrijeti da vije bijelu zastavu na prednjem galantnom jarbolu, američku zastavu na glavnom galantnom jarbolu i dubrovačku na krmi. – Bila je to zastava primirja, označavajući da je na brodu američki veleposlanik” (isto). Nakon niza peripetija, sada već kao slobodan čovjek, Foss se u travnju 1796. ukrcava kao putnik na jedan dubrovački brod za Philadelphiju. Uzevši u obzir i Cathcartove komentare o političkim i trgovačkim vezama Dubrovčana i berberskih entiteta, možemo steći približan dojam o dubrovačkoj strateški važnoj ulozi u mediteranskoj trgovini i vještom manevriranju u politički uzburkanim vodama.

Iz navedenoga je razvidno da se u svim tipovima pripovijesti iz zatočeništva prikazom prijetećega i izazovnoga Drugoga (u vidu indijanskoga, islamskoga ili bjelačkoga antagonista) propituju uvjeti i granice formiranja nacionalnoga subjekta u odnosu prema drugima i u ekstremnim, liminalnim uvjetima (nasilje, deprivacija, zarobljeništvo, ponižavanje). Ovi tekstovi, dakle, predstavljaju upravo točku i nastanka i nestanka ljudske subjektivnosti – pa tako i subjekta politički definiranoga kao Amerikanac. Pripovijest Jamesa Leandera Cathcarta, „Zatočnici, jedanaest godina u Alžiru”, još jedna iz ovoga arhiva, ilustrativna je po tome što registrira nestalne, fluktuirajuće granice subjekta u uvjetima alijenacije. Subjekti njegove pripovijesti, uključujući i njega samoga, prije su robovi, nesretnici, zamjenjive figure (kad kuga rapidno počne kositi kršćanske zarobljenike u zatvoru, živi zauzmu mjesto i funkciju preminulih i tako redom), nego herojski ili proaktivni primjeri nacionalnih subjekata (usp. Blum 2003: 158, n. 53).

Cathcartova naracija, u većoj mjeri od drugih spomenutih, primjer je pripovijesti s određenim estetskim, literarnim, ali, kako upućuje Martha Elena Rojas, i političkim i diplomatskim ambicijama. Prema Rojas, budući da je pripovijest bila izdana tek naknadno, trebali bismo smatrati autorov „vlastoručni dnevnik i pisma [...] istodobno i diplomatskom korespondencijom i pripoviješću iz berberskog zatočeništva” (2003: 163), koja mu je omogućila da se po oslobođenju nakon 11 godina provedenih u Alžiru poduhvati diplomatske karijere. Osim faktografskih i deskriptivnih odlomaka, koji kronološki bilježe tijek i događaje iz zatočeništva, nađe se i pravih literarnih odlomaka, koji ton i stil duguju diskursu sentimentaliz-

[80-e godine 18. stoljeća] Alžir je bio u miru s Velikom Britanijom, Francuskom, Španjolskom, Danskom, Švedskom, Venecijom i malenom Dubrovačkom Republikom [Republic of Ragusa]” (Baepler 1999a: 106).

ma, kao kada u dnevničkoj bilješci Cathcart evocira osmu godinu svojega zatočeništva: njegov apostrof Americi implicitna je kritika nemoći republikanskoga sustava da se suprotstavi despotskome, tiranskome i nepravednome sustavu („proizvoljna vlast i barbarski despotizam” [141–142]) koji ih zarobljava. Cathcart evocira i položaj crnačkih robova u Americi, uvjeren da je njihov položaj bolji od statusa berberskih zatočenika (141). Svoje zatočene drugove i sebe patetično naziva „jedinim žrtvama američke neovisnosti” (142). Njegov ton, izričaj i emocionalni registar zaodijevaju autentičnu beznadnost i težinu njegove situacije u sentimentalno literarno ruho, uklapajući se u onodobne književne konvencije – baš kao u proplamsajima sentimentalizma R. Tylera ili S. Rowson: „O! Ameriko [...] dopusti mi da uživam u tužnoj povlastici oplakivanja svojega bijednog položaja, koji predočava sentimentalnome umu užase teško shvatljive, a još teže opisive” (142). Cathcartov je čemer ovdje koliko stvaran toliko i uokviren poetskom konvencijom pa ga Rojas s pravom naziva „proračunatim sentimentalizmom” (2003: 172). Godine 1792. sretnim okolnostima Cathcart postaje tajnikom ujaka i Namjesništva u Alžiru, što je „najviša funkcija koju može doseći jedan kršćanin” (145) te je za nekoliko godina, 1796. godine, uspio otkupiti svoju slobodu i doći do vlasništva nad brodom nazvanim Philadelphia, kojim plovi kući (146).

Kontrast između časničkoga i mornarskoga iskustva zatočeništva plastično je prikazan u dvjema autentičnim pripovijestima o Tripolijskome ratu, prvome postrevolucionarnome vojnom sukobu, u kojemu se rađala američka ratna mornarica. Povijesni je i literarni kuriozum da postoje dvije verzije događaja iz toga razdoblja, jedna je Jonathana Cowderyja, liječnika na brodu Philadelphia, zauzimanje kojega je i dovelo do sukoba. Budući da je Cowdery zarobljen s kapetanom i časnicima, njegovo je iskustvo zatočeništva razmjerno lakše, bez obilježja fizičkoga ili psihičkoga zlostavljanja koje navode druge pripovijesti.

Za razliku od Cowderyjeve inačice, mornar William Ray crpi iz svojega dnevnika i pamćenja ponešto drukčiji prikaz navedenih događaja u Tripoliju te njegovu viziju (sličniju Fossovoj) oblikuju statusna i klasna distinkcija. Tako će Ray doslovno ulaziti u dijalog ili raspravu s Cowderyjevim tekstom i navoditi ispravke njegovih nepotpunih i netočnih tvrdnji (188). To nam sugerira da su početkom 19. stoljeća ove pripovijesti činile intertekstualnu mrežu te se međusobno jedna na drugu referirale, međusobno su utjecale ili se jedna o drugu kritički odmjeravale ukazujući i na heterogenost unutar žanra. Uostalom, u intertekstualnome dijalogu i prijeporu, staleške razlike

bile su tek jedan od čimbenika koji je mogao utjecati na stvaranje, distribuciju i recepciju teksta.

Što se tiče ženskih zatočeničkih pripovijesti, Baepler ustvrđuje kako se dosad nijedna ne smatra autentičnom, a jedan je od razloga tome i relativno nizak broj zatočenica (1999b: 10). Kratka i senzacionalistička pripovijest Marije Martin ne može se smatrati izvornom, nego je prerada ranijih berberskih pripovijesti koja svoju aktancijalnu strukturu i moralnu shemu dijelom duguje pripovijestima iz indijanskoga zatočeništva, kako konstatira Baepler (1999a: 147). Objavljena 1807. u Bostonu, pripovijest tematizira navodno šestogodišnje zatočeništvo naslovne junakinje, a donosi (fikcionalnu) žensku varijaciju berberskoga iskustva. U filmski ubrzanom opisu zarobljavanja i stradanja junakinja se nađe na sajmu robova gdje ju kupuje paša, zajedno s nekim članovima posade zarobljenoga broda. Slijede dramatične, ali i konvencionalne scene zatočeništva – oblačenje uzničke odjeće, šok zbog nove situacije i degradacije, pokvarena hrana, pokušaj samoubojstva koji se ipak ne ostvaruje i slične emocionalne reakcije poznate iz stvarnih pripovijesti. Primjerice, hrana, pljesniva i kisela, označava apsolutnu distancu između zatočenice i kulturnoga konteksta u kojem se nalazi (150–151). Njezin inicijalni zazor od strane i čudne hrane ponavljaju i druge pripovijesti gdje se evidentira egzotična i zapadnjacima odbojna dijeta: devino meso, prženi skakavci i puževi, iznutrice, krv ubijenih životinja, stavljajući zarobljenicu ili zarobljenika pred tabu koji se ne smije prekršiti, ali se ipak krši zbog gladi. Čin konzumacije strane hrane je i prvi čin akulturacije, ali i moguće kontaminacije subjekta i označava prijelaz prvoga praga zatočeništva.¹³ Ovaj je motiv očito preuzet iz autobiografskih pripovijesti te, primjerice, Cathcart uzima hranu kao ključni motiv obrane i očuvanja kakvog-takvog subjektiviteta. Tako navodi da zarobljenici odbijaju jesti devino meso (109). Potom, u živu opisu alžirskoga zatvora upotpunjuje sliku njihove degradacije ukidanjem granica između ljudskoga i životinjskoga. U zatvoru, naime, životinje borave tik do ljudi, koji trpe smrad, otpad, štakore, pri čemu se poništavaju fundamentalne antropološke kategorije poput čisto i nečisto, zdravo i kontaminirano, uzrokujući krizu identiteta koja navodi neke zatvorenike da jedu te iste štakore ili, kako navodi Cathcart, „mačke su također jeli iz puke nužde”. Po (očekivanoj) pojavi epidemije kuge, zatvorenici su i doslovno pretvoreni u životinje (128).

¹³ Usp. Rowlandson, u paradigmatičkoj pripovijesti iz indijanskoga zatočeništva iz 1682. godine, koja je također fiksirana na jelo i konzumaciju „nečiste” hrane, prema Levitskome zakoniku, a nastoji to opravdati osjećajem gladi.

Marijina se situacija mijenja tek nakon godine dana, kada je zagovorom časnika s broda njezin položaj poboljšana. Prebačena je u „bolju” ćeliju u „sumornoj rezidenciji” (154), a njezin „dobročinitelj”, časnik, jedini je zadužen za brigu o njoj. Maria je svedena na bespomoćni objekt njegovih galantnih napora da joj osigura slobodu te ova dispozicija ima sličnosti s gotičkim motivom „dame u nevolji”. Junakinja je, nadalje, za razliku od muških pripovjedača više usmjerena na unutrašnji doživljaj zarobljeničtva, uzništva i psihičke patnje, jer nema mogućnosti izlaska iz ćelije za razliku od mobilnih muških zatočenika. Maria stoga opisuje svoje osjećaje, dojmove i zamišljanja, upućena na sebe i svoju nutrinu (154). Ova je situacija sličnija žanru gotičke proze nego autentičnom berberskom zapletu. Junakinja u situacijama krize prigodno gubi svijest, a nakon neuspjeloga pokušaja bijega ponovno se nađe u tamnici, ali ovoga je puta okovana lancima, imobilizirana kako tjelesno tako i duševno. U toj krizi ona razmišlja o samoubojstvu, ali je previše pasivna i za takav korak. Nakon dvije godine torture, a bez ikakvih vanjskih podražaja, zatočenica je otkupljena. U njezinu je izlaganju najzanimljiviji fikcionalni prikaz psihološkoga tereta i posljedica zarobljavanja, koje ne nalazimo u muškim pripovijestima, uglavnom orijentiranim na akciju, događaje, pokret, rad, sukob: „Nekoliko tjedana nakon što zadobih slobodu, bijah općenito mislima odsutna i duboko zamišljena. Tu sam naviku stekla u tamnici; vidljive stvari pričinjahu se kao snovite vizije. Često bih zastala na cesti, gledala oko sebe, sumnjala u vlastitu prisutnost i grizla prst ne bih li se uvjerila da sam uistinu budna i živa” (157).

Druga je arhetipska ženska (fikcionalna) pripovijest Elize Bradley, koja je intenzivnije uključena u transatlantski kulturni prostor nego usko vezana za američki (Baepler 1999a: 247). Za razliku od Marijine pripovijesti, koja je modelirana prema svjetovnim žanrovima (gotički i sentimentalni roman), Bradley svoje iskustvo konzistentno uokviruje u biblijski i teološki okvir koji upravlja značenjem u tekstu i ravna njezinim tumačenjem zbivanja. Time se ona još odlučnije priklanja modelu puritanske pripovijesti iz indijanskoga zatočeništva, primjerice one Mary Rowlandson, koja angažira alegorijsko, teološko tumačenje svojega iskustva boravka u divljini, među Indijancima, i nastojanja da sačuva svoj puritanski identitet. Poput Rowlandson, Bradley redovito umeće biblijske citate ne bi li interpretirala zbivanja i ilustrirala svoje emocije i stavove (najčešće su to psalmi, knjiga proroka Jeremije... [258, 261, 265, 267, 270]). Jedna od ključnih epizoda, prema njezinu tumačenju, događa se kada joj arapski gospodar daje nađeni primjerak Biblije (267), što evocira paralelnu epizodu kod Rowlandson. S obzirom na to da

je u drugim pripovijestima transcendentni okvir sveden na minimum ili se rabi kao kulturna i književna konvencija, možemo reći da je konzistentna teološka perspektiva E. Bradley već u tome razdoblju bila više iznimka no pravilo. Tekstovi su bili doživljeni ne kao dokazi vjerskoga sukoba nego kao napeta pustolovna izvješća ili kao izvori etnografskih podataka o egzotičnim krajevima. Umjesto religioznih ideologema, važnije su mjesto zauzimale kulturne, rasne i etničke heteropredodžbe.

3. HETEROIMAGINIRANJE (MAUR, ŽIDOV, AFRIKANAC)

Predavanja Toni Morrison iz 1992. pod naslovom *Playing in the Dark: Whiteness and the Literary Imagination* predstavljaju jednu od stožernih novijih studija američke imagologije i načina na koji je od svojih početaka američka književnost radila s oprekom crnoća i bjeloća, instalirajući „afrikanu prisutnost”, crnačku figuru u tekstu kao arhetipski izraz dubinskih psiholoških i kulturnih aspiracija kolektivnoga imaginarija. Uz afrikanu figuru koja nastavlja obitavati u tekstovima, iskačući iz ruba slike, nadaju se i druge figure koje doprinose aktivnosti heteroimaginiranja, usložnjavajući kulturne elemente u svrhu stabiliziranja nacionalnoga identiteta u ovome nestabilnome razdoblju. Posebice je intrigantno da se imaginiranje nacionalnoga odvija u internacionalnome kontekstu i da, stoga, povlači za sobom angažiranje čitavoga niza stranih nacionalnih i etničkih tipova u interakciji s Amerikancima. Jedna je od figura heteroimaginiranja, a potom i redefiniranja autopredoždbi, i sjevernoafrička figura (u svakom se slučaju radi o inovjercima, bilo muslimanima bilo židovima). Kao kuriozum navedimo da su likovi Afrikanaca različito imenovani u raznim pripovijestima pa tako nalazimo na varijante Maur, Arap, Turčin, Alžirac i slično.¹⁴

Na samome početku berberske krize, još jedan, već spomenuti istaknuti sudionik tiskarske javne sfere, Benjamin Franklin, iskoristio je aktualnost teme da figuru „Afrikanca”, fikcionalnoga „Sidi Mehmet Ibrahima”, navodnoga „člana alžirskog Divana”, satirički upregne u tekuću raspravu o američkome ropstvu u Kongresu. Godine 1790. pod pseudonimom *Historicus* uputio je pismo „vjernoga čitatelja” i „skromnoga sluge” uredniku novina

¹⁴ Baepler navodi etimologiju prema kojoj „berberski” povezuje s barbarskim, neciviliziranim, nerazumljiva jezika; „berberi” nisu ni Grci ni Rimljani ili odbacuju njihovu vlast ili običaje (1999b: 2–3).

Federal Gazette pod naslovom „O trgovini robljem”, plasirajući tobožnje Ibrahimovo pismo. U tekstu Franklin na Ibrahima projicira sve standardne argumente ondašnjih pobornika ropstva, samo što se, ironijskim obratom, ovi sada odnose na kršćanske robove u alžirskoj domeni: „Divan je ovako odlučio; „Nauk da je otimanje i porobljavanje kršćana nepravedno, u najmanju je ruku problematičan; ali da je u interesu ove države da se ta praksa nastavi, to je jasno” (Franklin 1790). Lik fikcionalnoga Afrikanca, obdarenoga Franklinovim prosvijećenim dokazima, predstavlja negativ američke pozicije i čini neodrživom logičku obranu robovlasništva (iako ne i njegovu političku, legalnu i ekonomsku ekspeditivnost), temeljem heteroimaginiranja. Nadalje, Franklin svoje raskrinkavanje jedne ukorijenjene „nacionalne slike” ili imago-tipa vrši iz pozicije prosvjetiteljskoga univerzalizma konstatirajući da „ljudski interesi i razum djeluju i podložni su djelovanju na začuđujuće slične načine u svim zemljama i podnebljima u sličnim uvjetima” te nadalje da su „slični motivi skloni potaknuti u svijesti ljudi slična mišljenja i odluke” (Franklin 1790). Pojam univerzalne ljudske prirode pretpostavlja se dakle kao matrica unutar koje je uopće moguće uspostaviti imagološke pojmove i komparacije.

Tyler u svakom slučaju slijedi primjer idealiziranoga Franklina u daljnjem opisu sudbine alžirskoga zatočenika, Updikea. Tek zarobljen i prodan u ropstvo, Updike dolazi u doticaj s domaćim ljudima i to mu daje prigodu za raznorazna etnografska opažanja i opise tuđe kulture. Isprva se iščuđava nad maurskim obiteljskim životom i kućnim običajima. Potom stupa u bliži doticaj s islamom, kao jednom od ključnih denotacija različitosti. Razložno je pretpostaviti da će religija biti jedan od važnih elemenata razlikovnosti i omeđivanja. No i ovdje je situacija složenija no što bi se očekivalo.

Razlog je tome još jedan društveni (uvjetno rečeno etnički) tip koji u alžirskome miljeu navodi Tyler, a potvrđuju ga i dokumentarističke perspektive (Foss, Cathcart, Cowdery), naima lik renegata (obraćenika na islam, domaćim rječnikom, *poturice*, kao što sugerira i engleski izraz *to turn Turk* [usp. Cathcart, nav. u Baepler 1999a: 144]).¹⁵ Underhillovo ropstvo,

¹⁵ Dakako da bi se o ovoj temi imalo što reći u kontekstu osmanske vladavine na Balkanu i Mediteranu pa tako i u hrvatskim zemljama pod osmanskom okupacijom. Vjerujemo da bi se daljnje istraživanje u tom sklopu moglo usmjeriti na paralele u iskustvima bilo zatočenih kršćana bilo obraćenika kao zasebne društvene kategorije, a unutar tematike istraživanja kulturnih dinamika u osmanskim zemljama. Na paralele između američke berberske tematike i naših prostora, koji participiraju u dugoj maritimnoj tradiciji gusarstva i međusobnog zarobljavanja brodova i posada na Mediteranu i na Atlantiku (Gross 2014: 3, Rojas 2003: 164) ukazuje i viteška igra moreška (etimologija naziva dolazi od Maur, maurski); sličan se motiv, kršćanske zatočenice,

naime, moglo bi biti olakšano pa i ukinuto pod jednim uvjetom, a to je da prijeđe na islam, kako mu sugerira jedan Englez, islamski obraćenik i mula (religiozni učitelj) koji prozelitizira Underhilla. Naime, islam je zabranjivao porobljavanje pravovjernih. Njihove rasprave sažimaju razlike između dviju religija na način da pripovjedač dopušta polifoničnost diskursa i daje prostora mulinim argumentima i promoviranju islama kao superiornoga kršćanstvu. Dapače, u određenim okolnostima Underhill ne uspijeva parirati mulinoj „sofisteriji” (142) u tolikoj mjeri da njegov liberalni stav o islamu izaziva kritičku pozornost nekih onodobnih čitatelja (Voss 2006: 129). Ipak umjesto obraćenja i olakšavanja vlastite situacije, Underhill počinje planirati bijeg.

Postupno mu njegove liječničke vještine priskrbuju poboljšanje položaja jer dobiva mjesto pomoćnika u bolnici, što mu omogućuje da promatra „običaje, navike i manire ljudi” (153) dajući tekstu u ovome segmentu dokumentaristički i etnografski ton koji obuhvaća sve slojeve alžirskoga društva i njegove različite grupacije.¹⁶ Prigodno će pripovjedač u ovome dijelu ubaciti i kratku povijest Alžira kao i dati svoj komentar na kontekst trenutnih sukoba između europskih pomorskih sila, Amerike kao nove pomorske sile i berberskih država (170). Potom se vraća na sociološki i etnografski prikaz alžirskoga društva koje je prilično raznoliko i sastoji se od muslimana („vjernika”), Židova i kršćanskih robova. Nominalno su Alžirci vazali Osmanskoga Carstva, ali stvarno raspoložu znatnom autonomijom (ili su je uspjeli izboriti), što se proteže i na njihovu politiku prema internacionalnim brodovima u vodama koje kontroliraju. Underhill je u svojim komentarima prilično benevolentan i izražava prosvjetiteljski stav kozmopolitizma i kulturnoga relativizma utemeljenih na postavci da svaka kultura privilegira vlastite običaje (180). Takav njegov stav prožima i opise pravnoga sustava, sudstva i drugih institucija.

Za heteropredodžbe o koje se Amerikanci mogu omjeriti zanimljiv je i slučaj prikaza Židova u navedenim tekstovima. Navest ćemo primjer Tylerova romana, a potom i drame S. Rowson. Kako napominje Gross, Židovi su u ovim djelima prikazani kao „komercijalni” akteri, no istodobno

javlja i u *Robinji* Hanibala Lucića, drami koja se drži začetkom svjetovnoga, renesansnoga kazališta u našoj tradiciji. Za interkulturene aspekte moreške usp. Čale Feldman (2003), Lopašić (1995/1996); za Lucića, usp. Lupić (2023: 21–26).

¹⁶ Možemo reći da je „etnografski dio” standardno mjesto berberskih autobiografskih pripovijesti, odakle Tyler i crpi strukturu svojega romana; usp. Foss, Cathcart, Cowdery (Baepler 1999a).

su isključeni iz „zajednice sentimentata” uspostavljene univerzalnim afektom simpatije (2014: 2). U Tylerovom romanu Židovi su posrednici, trgovci, mešetari, financijeri koji se toleriraju dok ne iskaču iz svojih uloga i dok vrše svoju socijalnu funkciju. Po tome odgovaraju sociološkome opisu „posredničke manjine” (*middleman minority*).¹⁷ Prvenstveno je to odraz „društvenih, političkih i ekonomskih realnosti koje su određivale ‚židovstvo’ u ranom nacionalnom razdoblju” (Nathans 2004: 311). Updike upoznaje lokalnoga uspješnog židovskog trgovca s internacionalnim vezama te mu on obećava pomoći u osiguranju otkupnine, no taj pokušaj propada. Ni drugi pokušaj otkupa ne uspijeva, ovaj put zbog izdaje jednoga drugog židovskog posrednika koji za vlastitu dobit preprodaje Underhilla u ropstvo u Tunis. No na putovanju brodom do njihova odredišta sustiže ih portugalska fregata i oslobađa zatvorenike te Underhill slavi svoj povratak u domovinu 1795. godine nakon sedam godina zatočeništva.

Tylerov je pogled razmjerno staložen i objektivan, malo je stvari koje njegova pripovjedača mogu sablazniti ili šokirati. Rowson nije toliko sklona progledati maurskome društvu kroz prste, posebice što se tiče ženskoga statusa. Budući da je ta problematika za nju središnja, generira i njezino kritičko stajalište prema maurskim (i židovskim) muškarcima, tako da je rodna razdjelnica ključna u drami. Po njoj, ženski likovi uspješno prelaze nacionalne i etničke granice i pozicioniraju se u opreci prema muškim (maurskim i židovskim) likovima. Američki muškarci, kako ih prikazuje Rowson, pod utjecajem su pozitivne republikanske i slobodarske ideologije koja se proteže i na status žene. U aktancijalnoj shemi drame, dakle, Maurke se povezuju s Amerikankama i zajednički spletkare protiv muškoga gospodstva koje obje skupine nastoji zarobiti i pretvoriti u seksualni ili dekorativni objekt. Maurske su žene suosjećajne, srčane i žude slobodu, upravo kao i zatočene Amerikanke, što omogućuje njihovo strateško partnerstvo u drami. Aktancijalni raspon lika židovskoga trgovca i ujakova pouzdanika Ben Hassana podcrtan je naznakom njegove pohlepe – nastoji izvući najveću moguću financijsku korist iz otkupnina nauštrb bilo kakvoga moralnog stava ili suosjećanja. Njegova je neprijemčivost za sentimentalne argumente izražena i time da je renegat, najprezreniji lik ovih pripovijesti. Dakle, berberska tematika testirala je granice uključenja i isključenja subjekata u novu naciju upravo na primjeru tekstualnih Židova (Nathans 2004: 342).

¹⁷ Američka sociologinja Edna Bonacich razradila je 1973. teoriju „posredničke manjine”.

U drami Sare Pogson heteroimaginiranje se zbiva bliže kući, moglo bi se reći, i odvija se na pozadini, u frazi T. Morrison, „afrikanske” figure – roba Cudjeoa, koji označava granicu između pripadnosti i nepripadnosti naciji. Svojom pozicijom on je svakako „domaći”, sastavni član kućanstva, dio intimne sfere, dok je svojim statusom roba i sluge uvijek rubni i strani, izopćeni. Kada se drama prenosi na berbersku stranu, situacija se dijametralno izvrće donoseći likove afričkoga gospodara i bijeloga roblja, no, tekst ne ide predaleko u razvijanju ove obrnute simbolike. Berberski okvir donosi i privremenu suspenziju granica između staleža, ali povratak u američki kontekst opet ih nepovratno učvršćuje.

U Fossovoj pripovijesti spominju se različiti etnički tipovi: Turci, Mauri, Arapi, „Cologlies” (potomci maurske majke i turskoga oca [Baeppler 1999a: 87]), renegati, Židovi, stvarajući dojam o izrazito stratificiranom društvu prema etničkim, geografskim i religijskim kategorijama. Fossova etnografska opažanja popraćena su i jasnim signalima američkome čitatelju u vidu autopredodžbi koje koristi kako bi objasnio upotrebu kategorije rase u društvenoj organizaciji. Rasna shema berberskoga društva, naime, prilično je usporediva s rasnom hijerarhijom američkoga: neki su Berberi „žutosmeđe boje”, drugi „poput sjevernoameričkih Indijanaca”, treći pak „tamniji od mulata” i tome slično (92). Osim kršćana, i Židovi su podložni značajnim restrikcijama u odijevanju, dostupnosti javnih usluga (kupelji), odnosima s muslimanskim ženama i općenito u svojem autonomnom statusu u društvu.

Cowderyjeva se perspektiva donekle izdvaja jer ga njegova medicinska vještina dovodi u blizinu viših slojeva tripolijskoga društva – paše i njegove obitelj, raznih civilnih i vojnih dužnosnika, tako da ima dovoljno dokolice za promatranje i sudjelovanje u raznim „turskim” običajima. Njegovi nam komentari pružaju perspektivu na navade i manire vladajućih obitelji, što nedostaje drugim pripovijestima. On iz prve ruke opisuje njihove zabave, odjeću, obroke, političke kabale, šokantne običaje udaje djevojčica u mladoj dobi od 11 godina, zabranu pokapanja ubijenih kršćanskih mornara čija se tijela danima povlače morem ili, nasukana na kopnu, postaju podložna raspadanju ili komadanju psima (Baeppler 1999a: 170, 175). Renegati i kod Cowderyja zaslužuju prijezir, no on pokazuje složenu motivaciju koja je mogla upravljati njihovom odlukom da se izopće iz kršćanstva i prijeđu na islam – da bi dobili slobodu, da bi prenosili svoja navigacijska i tehnička znanja berberskim pomorcima za plaću, a neki od njih („škotski otpadnik” Lysle) i da bi ostvarili visoke vojne položaje (admiral) (165, 166).

Cathcart je puno manje sklon opravdati ili razumjeti renegatsku motivaciju pa su renegati u njegovoj pripovijesti gori i od samih Arapa, kao licemjери i zeloti koji mu zbog svojega dodvoravanja spletkama ugrožavaju položaj ili život (117). Oni su primjer prelaženja granica i kao takvi izazivaju krizu identiteta kod svih pripovjedača. Drugi su primjer zazornoga prelaženja granica i zamagljivanja identiteta „dobrovoljni robovi”, španjolski dezerteri iz utvrde Oran, koji su zbog toga svojeg čina izopćeni iz vlastite nacije i ne mogu se nadati otkupu kao drugi bijeli robovi te su, prema Cathcartu, najgori i najprezreniji (125–126).

4. JAVNA (TISKARSKA) SFERA I „BERBERSKA TEMATIKA”

Pregledom raznovrsnih žanrova koji su inspiraciju pronašli u ovome isprva trgovačkom, a potom i ratnom sukobu, otvorivši put razvoju američke mornarice i rastu svijesti o važnosti američke prisutnosti na morima, pokušajmo u ovome dijelu odgovoriti na pitanje koje su bile kulturne implikacije i odjeci berberskih ratova. Na koji su način romani, fikcionalne i autobiografske pripovijesti, drame i komedije oblikovali rasprave i teme od ključne važnosti za naciju ili u njima sudjelovali?

Iako je, načelno govoreći, u ono vrijeme svako bavljenje berberskom tematikom bilo javni i politički čin, ipak su različiti pisci artikulirali i ponešto drukčije početne pozicije, a time i očitovali suvremene rasprave, razilaženja i konflikte vezane uz smisao i važnost berberskih sukoba i načina njihova rješavanja kao vrhunskoga međunarodnog pitanja za mladu naciju, sklonu izolacionizmu. Tylerova je perspektiva bila izrazitije naklonjena diplomatskom rješenju, favorizirajući komercijalni aspekt ovoga sukoba. Njegova je završna vizija usmjerena na osnaživanje federalne vlade – koja je još bila u povojima i pronalazila načine da uspostavi punu suverenost i autoritet na teritoriju trinaest konstitutivnih država, svake sa svojim ustavom – te on očividno nudi izvješće o Underhillovim pustolovinama i nevoljama kao poučnu priču o potrebi izgradnje snažne nacije pod jednim autoritetom, nasuprot antifederalističkim tendencijama disperziranja političke moći prisutnima od samoga početka: „Ako [moji sugrađani] pažljivo pročitaju ove stranice, uvidjet će da je nužno ujedinjavanje naših federalnih snaga kako bismo od drugih nacija iznudili dužno poštovanje” (240). Nismo daleko od pretpostavke da je Tyler imao i konkretnih osobnih razloga da izrazi takav politički stav da bi stekao neku političku sinekuru (Gross 2014: 10–11).

U slučaju autorica Rowson i Pogson nešto je drugo moralo biti u pitanju u njihovu uključenju u javni diskurs Republike. Žanrovski, kako tumači Montgomery, „alžirski komadi pomogli su nastanku izvorne i domaće američke drame” (1994: 629). Rowson se posebice obilato koristi prosvjetiteljskom retorikom Revolucije – sloboda, jednakost i ljudska prava – no angažira i više nego očit diskurs sentimentalizma, kao odvjetak prosvjetiteljske filozofije o urođenoj ljudskoj senzibilnosti, *sensus communis* i simpatiji (suosjećanju) kao temeljnoj interpersonalnoj emociji (Gross 2014: 15, n. 1). Politička infrastruktura revolucionarnoga prevrata nalazi svoj društveni emocionalni pandan u ideji senzibilnoga subjekta, političkoga građanina, a uvjetno rečeno i građanke. Stoga su drame, pa tako i drame berberske tematike, svojevrсна edukacija Amerikanaca u kolektivnim afektima i njihovom prikladnom izražavanju u javnoj sferi. Republikanski diskurs bio je do srži prožet i rafiniran sentimentalizmom, osobito u sferi odgovora na pitanje uključuje li nacija i u kojoj mjeri žene kao političke subjekte, što je ključno za Rowson (Margulis i Poremski 2000: xi–xii, Warner 1990: 173–174). Izmještanje ženskoga pitanja iz domaćega u međunarodni kontekst Rowson omogućava izražavanje kritičkoga stava, istovremeno ne otuđujući publiku željnu pohvale republikanskoga poretka, zbog čega, uz sentimentalnu reakciju publike, može dobiti potporu zahtijevanju ženske ravnopravnosti: „Iako žena, traži ljudska prava [Rights of Man]” (9).

Javni tj. politički interes nešto je teže detektirati u drami Sare Pogson, no moguće su neke hipoteze. Prema jednoj, Pogson nastupa kao apologet južnjačkoga ropstva i, za razliku od Rowson i Tylera, namjerno ne rabi abolicionističke figure (Montgomery 1994: 628). Kao drugo, zanimljiv je i stav S. Pogson prema napetosti između dvije ključne grupacije u drami – aristokracije i farmera slobodnjaka (*yeoman farmer*) – slijedom kojega evocira jedan od revolucionarnih ideala, pučana i slobodnjaka kao moralne i agilne protuteže aristokratskoj korupciji i učmalosti. To podsjeća na onodobne debate o prirodi i funkciji moći u Republici, koja se nastojala distancirati od mase (puka i plebejaca) i koncentrirati u rukama političkih i ekonomskih elita, često fundiranih na robovskome sustavu (Davidson 1986: 41, 159–160, Warner 1990: 102–104).

U širokome dijapazonu autora berberskih pripovijesti nalazimo i profesionalce i amatere, i časnike i obične mornare, što daje širu sliku sudionika u javnoj tiskarskoj sferi i njihovih specifičnih interesa. Artikulirajući ovaj tekstualni korpus kao samosvojni i specifični žanrovski odgovor na nestabilne i fluktuirajuće prilike u postrevolucionarnoj Americi, a s obzirom na

njezin međunarodni status, istraživači imaju različite stavove. Baepler, jedan od ključnih teoretičara pripovijesti iz berberskog zatočeništva, stavlja ih u dijalog i polemiku s drugim izvornim američkim žanrovima (indijanske i robovske tematike), sekundarno naglašavajući i njihov interkulturalni potencijal (Baepler 2004: 224–225, 228). Blum pak prepoznaje ključnu ulogu tih pripovijesti u generiranju „čitateljske zajednice mornara” ne samo u nacionalnome nego i u međunarodnome kontekstu s obzirom na to da je problem mediteranskoga piratstva bio stoljećima prisutan, a pismo i autorstvo vodi do zasnivanja „bratstva pismenih mornara” u atlantskome prostoru u kojem se Amerika nadaje kao novi čimbenik u ovome razdoblju (2003: 156, 157).

Ovaj pregled daje naslutiti da se putem različitih fikcionalnih i dokumentarnih žanrova zajedničke tematike – berberski sukob i američki zatočeni u njemu – raspravljalo o čitavome nizu pitanja od ključne važnosti za osmišljavanje američke nacije i uloge koje pojedini subjekti mogu ili trebaju imati u njoj. Ovaj još nedovoljno valorizirani tekstualni korpus internacionalnih implikacija postaje tako izvorom vrijednih informacija o nacionalnom imaginariju i slikama i simbolima koji su ga u jednome trenutku sačinjavali.

LITERATURA

- Adams, Charles Hansford. 2005. Preface. *The Narrative of Robert Adams, a Barbary Captive*. A Critical Edition. Ed. Charles Hansford Adams. Cambridge and New York: Cambridge University Press, ix–lv.
- Agamben, Giorgio. 2006 [1995]. *Homo sacer. Suverena moć i goli život*. Prev. Mario Kopačić. Zagreb: Multimedijski institut.
- Baepler, Paul Michael (ed.). 1999a. *White Slaves, African Masters: An Anthology of American Barbary Captivity Narratives*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Baepler, Paul Michael. 1999b. Introduction. *White Slaves, African Masters: An Anthology of American Barbary Captivity Narratives*. Ed. Paul Michael Baepler. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1–58.
- Baepler, Paul Michael. 2004. The Barbary Captivity Narrative in American Culture. *Early American Literature*, 39, 2, 217–246.
- Bercovitch, Sacvan. 1993. *The Rites of Assent: Transformations in the Symbolic Construction of America*. New York and London: Routledge.
- Blum, Hester. 2003. Pirated Tars, Piratical Texts: Barbary Captivity and American Sea Narratives. *Early American Studies*, 1, 2, 133–158.
- Bonacich, Edna. 1973. A Theory of Middleman Minorities. *American Sociological Review*, 38, 5, 583–594.

- Buell, Lawrence. 1992. American Literary Emergence as a Postcolonial Phenomenon. *American Literary History*, 4, 3, 411–442.
- Čale Feldman, Lada. 2003. Morisco, moresca, moreška: agonalni mimetizam i njegove interkulturalne jeke. *Narodna umjetnost*, 40, 2, 61–80.
- Davidson, Cathy N. 1986. *Revolution and the Word: The Rise of the Novel in America*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Douglass, Frederick. 1845. *Narrative of the Life of Frederick Douglass, an American Slave, Written by Himself*. Documenting the American South, <https://docsouth.unc.edu/neh/douglass/douglass.html> (pristupljeno: 21. travnja 2025).
- Elrod, Eileen. 2011. Gender, Genre, and Slavery: The Other Rowson, Rowson's Others. (Invited) Studies in American Fiction (Special Issue: Beyond Charlotte Temple: New Approaches to Susanna Rowson), 38, 1–2, 163–184.
- Fischer, Manfred S. 2009. Komparatistička imagologija: za interdisciplinarno istraživanje nacionalno-imagotipskih sustava. *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Prir. Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, 37–56.
- Ford, Sarah. 2006. Liberty Contained: Sarah Pogsón's „The Young Carolinians; Or, Americans in Algiers”. *Early American Literature*, 41, 1, 109–128.
- Franklin, Benjamin. 1790. Benjamin Franklin wrote a satirical response to James Jackson's speech on slavery. Reddit, https://www.reddit.com/r/history/comments/hvwf3m/benjamin_franklin_wrote_a_satirical_response_to/ (pristupljeno: 18. ožujka 2025).
- Gross, Andrew S. 2014. Commerce and Sentiment in Tales of Barbary Encounter: Cathcart, Barlow, Markoe, Tyler, and Rowson. *European Journal of American Studies*, 9, 2, <http://ejas.revues.org/10358>, DOI: 10.4000/ejas.10358 (pristupljeno: 17. veljače 2025).
- Lopašić, Alexander. 1995/1996. Moreška in the Context of the Mediterranean and Oriental World. *Studia ethnologica Croatica*, 7/8, 1, 229–234.
- Loughran, Trish. 2010. The Early Republic: Forms and Readers. *A Companion to American Literature and Culture*. Ed. Paul Lauter. Malden and Oxford: Wiley-Blackwell, 192–205.
- Lupić, Ivan. 2023. Predgovor. *Hanibal Lucić. Djela*. Stoljeća hrvatske književnosti. Prir. Ivan Lupić. Zagreb: Matica hrvatska, 11–33.
- Margulis, Jennifer; Poremski, Karen M. 2000. Introduction. *Slaves in Algiers; Or, A Struggle for Freedom*. Ed. Jennifer Margulis, Karen M. Poremski. Acton: Copley, vii–xxxii.
- Montgomery, Benilde. 1994. White Captives, African Slaves: A Drama of Abolition. *Eighteenth-Century Studies*, 27, 4, 615–630.
- Morrison, Toni. 1992. *Playing in the Dark: Whiteness and the Literary Imagination*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nathans, Heather. 2004. A Much Maligned People: Jews On and Off the Stage in the Early American Republic. *Early American Studies*, 2, 2, 310–342.

- Pogson Smith, Sarah. 1818. *The Young Carolinians; Or, Americans in Algiers. Essays, Religious, Moral, Dramatic and Poetical*. Charleston: Archibald E. Miller, 58–111.
- Rojas, Martha Elena. 2003. „Insults Unpunished”: Barbary Captives, American Slaves, and the Negotiation of Liberty. *Early American Studies*, 1, 2, 159–186.
- Rowlandson, Mary. 1682. *A Narrative of the Captivity and Restoration of Mrs. Mary Rowlandson*. Project Gutenberg, <https://www.gutenberg.org/files/851/851-h/851-h.htm> (pristupljeno: 7. travnja 2025).
- Rowson, Susanna Haswell. 2000 [1794]. *Slaves in Algiers; Or, A Struggle for Freedom*. Ed. Jennifer Margulis, Karen M. Poremski. Acton: Copley.
- Rust, Marion. 2008. *Prodigal Daughters: Susanna Rowson's Early American Women*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Smith Rosenberg, Carroll. 2017. Meditating on Slavery in the Age of Revolution: Barbary Captivities and the Whitening of American Democracy. *Warring for America: Cultural Contexts in the Era of 1812*. Ed. Nicole Eustace, Fredrika J. Teute. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 56–94.
- Sundquist, Eric. 1985. Slavery, Revolution, and the American Renaissance. *The American Renaissance Reconsidered*. Ed. Walter Benn Michaels, Donald E. Pease. Baltimore, London: The John Hopkins University Press, 1–33.
- Syndram, Karl Ulrich. 2009. Estetika alteriteta: književnost i imagoški pristup. *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Prir. Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, 71–82.
- Tyler, Royall. 1816 [1797]. *The Algerine Captive; or, The Life and Adventures of Doctor Updike Underhill, Six Years a Prisoner Among the Algerines*. Hartford: Peter B. Gleason.
- Van Engen, Abram. 2020. *City on a Hill: A History of American Exceptionalism*. New Haven: Yale University Press.
- Voss, Julie R. 2006. *The Eagle and the Crescent: Early U.S. Encounters with Islam*. PhD Dissertation. Lexington: University of Kentucky.
- Warner, Michael. 1990. *The Letters of the Republic: Publication and the Public Sphere in Eighteenth-Century America*. Cambridge and London: Harvard University Press.

SAŽETAK

Tijekom i poslije Američke revolucije, kolektivni se američki imaginarij uspostavljao u vitalnoj tiskarskoj kulturi putem raznih fikcionalnih i nefikcionalnih žanrova. Zanimljiv je slučaj tzv. pripovijesti iz berberskog zatočeništva, autobiografskih prikaza iskustava američkih mornara zatočenih u sukobu između američke trgovačke flote i berberskih regentstava (Alžir, Maroko, Tripoli i Tunis), koja su stoljećima ometala mediteransku trgovinu (bavimo se odsječkom između 90-ih godina 18. stoljeća i 20-ih godina 19. stoljeća). Popularnost i prisutnost tih tema, danas donekle zanemarenih, očitovala se i u pojavi fikcionaliziranih i autentičnih izvješća iz zatočeništva, koje se kao „bjelačko

ropstvo” neizbježno uspoređivalo s afričkim ropstvom na jugu SAD-a. Retroaktivno ovi tekstovi, uz druge žanrove u tom razdoblju, vode uspostavi nacionalne književnosti iako su dio i drugih kulturnih sustava izvan okvira nacije (internacionalne pomorske mreže) te time propituju njezine granice. O rasprostranjenosti „berberske tematike” svjedoči i to što se javlja, kako pokazujemo u tekstu, u obliku romana, drame te autobiografskih i fikcionalnih pripovijesti, a svojim heteropredodžbama o berberskom društvu i kulturi vodi do iznenađujućih autopredodžbi o američkom društvu i njegovu ustroju. Formalno ove pripovijesti neke elemente strukture i tematike duguju i autentičnim američkih žanrovima, pripovijesti iz indijanskoga zatočeništva i robovskoj pripovijesti.

Ključne riječi: berbersko zatočeništvo; tiskarska kultura; žanr; rano nacionalno razdoblje; autopredodžbe; heteropredodžbe



Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.